

Scenariusz wystawy „Stan wojenny w regionie śląsko-dąbrowskim”

Część I: „Opór”

Plansza 1

Napis: Opór

Tekst (format A3):

Pomimo aresztowania znacznej części przywódców „Solidarności” oraz odcięcia łączności, opór wobec wprowadzenia stanu wojennego był na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim znaczący choć nie powszechny. W około pięćdziesięciu zakładach regionu zorganizowano strajk bądź podjęto próbę protestu. W skali kraju, gdzie strajkowało ok. 200 zakładów udział regionu śląsko-dąbrowskiego w protestach był poważny. Szczególnie widoczne były akcje protestacyjne w górnictwie – strajkowały 24 kopalnie i ponad 40 tysięcy członków załóg górniczych. Dwa powtarzające się żądania strajkujących to: zniesienie stanu wojennego i zwolnienie aresztowanych działaczy.

Protestujący podjęli próby organizacji struktur ponadzakładowych – tak było w Bytomiu, gdzie powstał Międzyzakładowy Komitet Strajkowy z Edwardem Czernyszewiczem na czele, który przez kilka dni próbował koordynować protesty w tym mieście. Nie udała się próba organizacji MKS-u w Jastrzębiu. Enklawą wolności w pierwszym okresie stanu wojennego była Huta „Katowice” w Dąbrowie Górniczej, gdzie przez 11 dni strajku wydawana była „wojenna” edycja „Wolnego Związkowca” i gdzie wobec przyłączenia się do protestów pracowników z innych zakładów pracy zawiązany został MKS z Antonim Kusznierelem na czele.

Odpowiedzią władz na protesty było zastraszanie, pokazy siły, a wreszcie pacyfikacje strajkujących zakładów. Do tłumienia protestów władze skierowały 5.483 funkcjonariuszy różnych formacji Milicji Obywatelskiej oraz jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Siły pacyfikacyjne brutalnie potraktowały strajkujących robotników Huty „Baildon” w Katowicach oraz wspierających ich studentów – członków Niezależnego Zrzeszenia Studentów. Pałek, gazów i armatek wodnych użyto wobec górników kopalń: „Staszic” w Katowicach oraz „Jastrzębie” w Jastrzębiu Zdroju. 15 grudnia 1981 r. – po raz pierwszy w tej „wojnie” – użyto broni palnej strzelając do górników kopalni „Manifest Lipcowy” w Jastrzębiu: rany postrzałowe odniosło czterech górników tej kopalni.

Symbolem śląskiego oporu w wypowiedzianej przez komunistów wojnie pozostanie kopalnia „Wujek” w Katowicach, gdzie 16 grudnia od strażaków plutonu specjalnego ZOMO na miejscu zginęło 6 górników, a 3 zmarło następnie w szpitalu. Rannych zostało 21 górników tej kopalni. Przy rozbitym kopalnianym murze robotnicy ustawili krzyż upamiętniający poległych. Tu mieszkańcy regionu w miesięcznicę i rocznice tragedii przynosili kwiaty i zapalali znicze narażając się na policyjne represje.

Ostatnimi punktami oporu w województwie katowickim były kopalnie: „Piast” w Bieruniu i „Ziemowit” w Łędzinach oraz Huta „Katowice”. 23 grudnia – nie widząc możliwości negocjacji z władzami, z dalszego oporu zrezygnował MKS w Hucie „Katowice” – strajk rozwiązano, a na teren huty wjechały czołgi X Sudeckiej Dywizji Pancерnej. Tego samego dnia swój podziemny protest zakończyli górnicy kopalni „Ziemowit”. Jako ostatni w Polsce – 28 grudnia – z dalszego strajku zrezygnowali górnicy kopalni „Piast”. Wyjeżdżali z podziemi do kraju już zniewolonego, kraju represji i sądów doraźnych.

Plansza 2

Treść szyfrogramu gen. Cz. Kiszczaka nr ZW-I-01486 z 13 grudnia 1981 r. – przekazanie do kompetencji dowódców oddziałów i pododdziałów MO decyzji o użyciu broni (kserokopia dokumentu)

Podpis:

Szyfrogramu gen. Czesława Kiszczaka, ministra spraw wewnętrznych z 13 grudnia 1981 r. sankcjonujący możliwość niekontrolowanego użycia broni przez oddziały MO

Plansza 3

Fotografia Scena sprzed kopalni „Wujek” w Katowicach, 16 XII 1981 r. (człowiek i czołg)
(reprodukcja wielkoformatowa: 180x100 cm)

Plansza 4

Napis: **Prawo stanu wojennego**

Reprodukcje dokumentów (ogłoszeń i komunikatów władz stanu wojennego):

- Obwieszczenie o wprowadzeniu stanu wojennego
- Dekret o stanie wojennym (przepisy karne)
- Dekret z 12.12.1981 r. o postępowaniach szczególnych w sprawach o przestępstwa i wykroczenia w czasie obowiązywania stanu wojennego (fragment o postępowaniu doraźnym)
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 12.12.1981 r. w sprawie wykonywania przepisów dekretu o stanie wojennym w zakresie łączności (fragment o cenzurze przesyłek pocztowych i kontroli rozmów)
- Apel wojewody katowickiego gen Romana Paszkowskiego „Do wszystkich mieszkańców województwa katowickiego”
- Ulotka: „Pełnij służbę w jednostce zmilitaryzowanej?”
- Ulotka: apel o spokój i normalną pracę
- Wyciąg z Dekretu o stanie wojennym dotyczący zakazu strajku i akcji protestacyjnych

Plansza 5

Napis: **Propaganda władz**

Reprodukcja ulotek i afiszy:

- Afisz: Dziękujemy Wam Żołnierze
- Ulotka – apel do hutników Huty Katowice
- Ulotka-hasło: „Nie wywrotowcom...”
- Ulotka-hasło: „Nie dajcie się prowokować...”
- Ulotka-hasło: „Strajk uderza w Ciebie”
- Ulotka-hasło: „Strajkom i anarchii – nie!”
- Ulotka-hasło: „Wrogom socjalizmu żołnierskie nie!”
- Ulotka – możliwość użycia broni
- Ulotka: „Zakaz strajków”
- Ulotka: „Zakaz zgromadzeń”
- Ulotka: kary za rozpowszechnianie fałszywych wiadomości

Plansza 6

Napis: **„Solidarności” wobec stanu wojennego**

Reprodukcje ulotek i gazetek:

- „Mur” nr 1 gazetka ścienna z 7 XII 1981 Biura Informacji Zarządu Regionu Śląsko-Dąbrowskiego
- Odezwa MKS Bytom z 13 XII 1981 r. – wezwanie do strajku generalnego
- „Wolny Związkowiec” wyd. strajkowe nr 1 z 13 XII 1981 r.
- „Wolny Związkowiec” nr 2 z 14 XII 1981 r.
- „Wolny Związkowiec” nr 4 wydanie okupacyjne (z pismem odręcznym)

- „Wolny Związkowiec” nr 9: „Dlaczego i o co strajkujemy”
- „Wolny Związkowiec” nr 15 z 17 XII 1981
- „Wolny Związkowiec” nr 18 z 18 XII 1981
- „Wolny Związkowiec” nr 23 z 21 XII 1981
- „Wolny Związkowiec” z 22 XII 1981
- „Wolny Związkowiec” z 23 XII 1981
- „Wolny Związkowiec” wydanie okupacyjne: „Apel hutników Katowic”
- List hutników do Międzynarodowego trybunału w Hadze z 19 XII 1981 r.

Plansza 7

Napis: Strajki przeciw stanowi wojennemu w grudniu 1981 r.

- Mapa województwa katowickiego z zaznaczeniem strajkujących zakładów
- Fragment postanowienia o umorzeniu śledztwa przeciwko pobiciu strajkujących w Hucie „Baildon” w Katowicach wobec przedawnienia

Pacyfikacja strajku w Hucie „Baildon”

W dniu 14.12.1981 roku na terenie Huty BAILDON w Katowicach rozpoczął się strajk większości pracowników zakładu, w proteście przeciwko wprowadzeniu na terenie kraju stanu wojennego, do którego przyłączyli się przybyli na pierwszą zmianę pracownicy zakładu. Największe nasilenie przystępujących do strajku osób miało miejsce w godzinach od 13 do 15. Na czele strajku, nieformalnego Komitetu Strajkowego stali członkowie Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” huty BAILDON - Zbigniew Malinowski, Ryszard Furgała, Jerzy Sonek, Włodzimierz Lewandowski. Henryk Żak, Jerzy Rojek, Jan Burzyński, Adam Andruszkiewicz, Stanisław Przeradzki, Zbigniew Martynowicz, Marek Maj i Józef Kaczorowski. Łącznie w strajku wzięło udział około tysiąca pracowników, a także przybyli do huty w celu kontynuowania strajku studenci wyższych uczelni z terenu Katowic - z wydziału nauk społecznych, radia i telewizji Uniwersytetu Śląskiego, Politechniki Śląskiej i Akademii Ekonomicznej w Katowicach. Studenci pełnili role pomocnicze w ramach strajku sporządzając plakaty, pełniąc funkcje łączników pomiędzy strajkującymi wydziałami huty lub przekazywali informacje o ruchach i zgrupowaniu sił porządkowych zebranych na zewnątrz zakładu, w okresie bezpośrednio poprzedzającym interwencję sił porządkowych. W ramach strajku obowiązywał zakaz wstępu na teren zakładu osób niezwiązanych z pracą w hucie, wprowadzono wejściowe przepustki na teren zakładu dla pracowników, które były kontrolowane przy portierniach wejściowych do zakładu, poza tym ustawione zostały przed bramą główną huty wagony kolejowe z wsadem, w celu uniemożliwienia ewentualnego wjazdu na teren zakładu wozów wojskowych lub milicyjnych. Jak wynika z zeznań przewodniczącego Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” Huty BAILDON - Zbigniewa Malinowskiego w dniu 14 grudnia około godziny 10 lub 11 został wezwany wraz z dwoma innymi członkami Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” do gabinetu Dyrektora Huty Baildon Andrzeja Puszkarskiego, gdzie w obecności sekretarza zakładowej organizacji PZPR, pracowników wydziału propagandy oraz funkcjonariuszy służby bezpieczeństwa, dyrektor zakładu oznajmił, iż huta Baildon została zaliczona do zakładów zmilitaryzowanych, wezwał do niedopuszczenia do strajku lub akcji protestacyjnej na terenie zakładu, zaś przedstawiciele służby bezpieczeństwa przekazali, iż w razie prowadzenia strajku jego organizatorzy poniosą konsekwencję prawa stanu wojennego, zaś na teren huty wejdą służby porządkowe, zaznaczając, iż zmilitaryzowanie zakładu nakłada na służby porządkowe specjalne uprawnienia. W godzinach popołudniowych 14 grudnia, przed hutą pojawiły się wozy opancerzone i samochody przewożące oddziały szturmowe ZOMO, zaś do pacyfikacji strajkujących doszło w godzinach wieczornych około godziny 18-20. Jak wynika z ankiety operacji odblokowania huty BAILDON sporządzonej przez naczelnika wydziału Wojewódzkiego Stanowiska Kierowania KWMO

Katowice ppłk Z. Kudybki w akcji „odblokowania” wzięło udział 790 funkcjonariuszy MO (...) oraz 6 AWO, 170 członków ORMO, 2 kompanie rozpoznania WP z bojowymi wozami opancerzonymi. (...) W ramach pacyfikacji oddziały szturmowe weszły na teren zakładu z kilku stron, bramą główną poprzez budynek dyrekcji oraz od strony budynków administracyjnych, ulicy Dzierżyńskiego. Szturmujący funkcjonariusze ZOMO(...) byli uzbrojeni w karabiny maszynowe, mieli tarcze, pałki szturmowe, miotacze gazu, na głowach mieli założone hełmy. Oddziały wojskowe nie brały udziału w akcji pacyfikacyjnej na terenie zakładu ograniczając się do zabezpieczenia terenu na zewnątrz. (...) pacyfikacja zaczęła się od wjazdu czołgu na teren zakładu od strony bramy głównej, po uprzednim pokonaniu zabezpieczeń w postaci wagonów i kontenerów tam będących, za nimi rozbiegli się na terenie zakładu uzbrojeni funkcjonariusze ZOMO. (...) uczestniczący w akcji funkcjonariusze ZOMO zachowywali się agresywnie, bijąc pałkami napotkane osoby oraz niszcząc sprzęt i wyposażenie miejsc i pomieszczeń do których wchodziłi, sprawiali wrażenie działania pod wpływem środków psychotropowych. (...) Część strajkujących w liczbie około 300 - 500 osób, zebrała się w hali wydziału remontowego W 02, zamykając się od wewnątrz (...) po pokonaniu zamknięcia bramy wejściowej, weszli do hali uzbrojeni funkcjonariusze ZOMO, wśród nich oficer, który wezwał strajkujących do opuszczenia hali, obiecując na żądanie przedstawicieli Komitetu Strajkowego i nawet dając oficierskie słowo honoru, iż w razie spokojnego wyjścia strajkującym nie stanie się nic złego. Pierwsi opuścili halę przedstawiciele Komitetu Strajkowego - J. Sonek, R. Furgała i W. Lewandowski, za nimi pozostali zebrani w hali pracownicy. Wbrew zapewnieniom oficera dowodzącego oddziałami szturmowymi, po wyjściu z hali zarówno przedstawiciele Komitetu Strajkowego jak i pozostali pracownicy przechodzili utworzoną przez funkcjonariuszy ZOMO tzw. „ścieżkę zdrowia” w trakcie której ustawieni z dwóch stron uzbrojeni funkcjonariusze tworząc szpaler długości około 200 metrów pomiędzy budynkiem hali, a budynkiem dyrekcji bili większość przechodzących strajkujących pracowników pałkami po całym ciele. (...) W następnym etapie akcji odblokowania huty, zatrzymanych strajkujących przewieziono samochodami do jednostek KWMO w Katowicach przy ul. Lompy, KMMO w Katowicach przy ul. Kilińskiego, a także w jednostkowych przypadkach do innych jednostek terenowych MO w Bytomiu lub w Chorzowie, gdzie byli przetrzymywani w aresztach milicyjnych, a następnie przesłuchiwani na okoliczności dotyczące strajku w hucie BAILDON, ujawnienia organizatorów lub inspiratorów strajku. (...) w trakcie przesłuchań prowadzący je funkcjonariusze w wielu przypadkach stosowali niedopuszczalne metody śledcze posługiwania się przemocą, kierowania gróźb karalnych i bezprawnego wpływania na swobodę wypowiedzi przesłuchiwanym osobom, sugerując treść zeznań jakie mają złożyć i zmuszając ich do podpisywania protokołów bez uprzedniego odczytania ich treści. W przypadku pokrzywdzonego J. Burzyńskiego charakter opisywanych przez niego po zatrzymaniu okoliczności pobytu na terenie ośrodka szkolenia psów milicyjnych w Chorzowie, ze względu na intensywność i drastyczność nagannych zachowań względem niego ze strony funkcjonariuszy MO wskazuje, iż popełniono na jego szkodę przestępstwo fizycznego i moralnego znęcania.

(Fragmenty Postanowienia IPN – OKŚZpNP w Katowicach z 28.02.2011 r. o umorzeniu śledztwa wobec przedawnienia)

Plansza 8

Strajk w KWK „Wujek” w Katowicach

Reprodukcje fotografii (format: 70x50 cm):

- Górnicy KWK „Wujek” na placu kopalnianym 16XII 1981 r.
Podpis: Strajkujący górnicy KWK „Wujek”

- Atak ZOMO na mieszkańców osiedla przy KWK „Wujek”.
Podpis: Zgromadzeni pod bramą KWK „Wujek” członkowie rodzin strajkujących górników i okoliczni mieszkańcy zostali zaatakowani przez oddziały milicji z wykorzystaniem armatki wodnej i gazów łzawiących
- Rozpraszenie zgromadzonych przy kopalni „Wujek” osób przy użyciu armatki wodnej

ściana

Fotografia ze strajku w KWK „Wujek” (samochód ciężarowy z napisem „Strajk okupacyjny” (reprodukcja wielkoformatowa: 150x100 cm)

Gablota 1

Sprzęt używany przez oddziały ZOMO w trakcie pacyfikacji strajku w KWK „Wujek”:

- Tarcza zomowca
Podpis: Tarcza użyta przez siły ZOMO podczas pacyfikacji kopalni „Wujek” w dniu 16 grudnia 1981 r.
- Hełm zomowca
Podpis: Hełm użyty przez siły ZOMO podczas pacyfikacji kopalni „Wujek” w dniu 16 grudnia 1981 r.
- Łuski nabojów z gazem łzawiącym (3 szt.)
Podpis: Fiolki od petard z gazem łzawiącym użyte przez siły ZOMO podczas pacyfikacji kopalni „Wujek” w dniu 16 grudnia 1981 r.

Plansza 9

- Mapa terenu KWK „Wujek” z zaznaczeniem działań jednostek pacyfikacyjnych (reprodukcja dokumentu), format 70x70 cm
Podpis: Plan działań MO i WP w rejonie KWK „Wujek”
- Materiał poglądowy SB ze śledztwa przeciwko przywódcom strajku w KWK „Wujek” – reprodukcje 13 fotografii przedstawiające zniszczenia obiektów na terenie kopalni, uszkodzony sprzęt ZOMO, narzędzia używane przez górników do obrony (reprodukcje)
Podpis: Materiał poglądowy ze śledztwa prowadzonego przeciw organizatorom strajku w KWK „Wujek”

Gablota 2

Pamiętki po Janku Stawisińskim, zastrzelonym górniku KWK „Wujek”:

- Przestrzelony hełm Janka Stawisińskiego
Podpis: Hełm Jana Stawisińskiego postrzelonego śmiertelnie przez pluton specjalny ZOMO w KWK „Wujek” w dniu 16 XII 1981 roku, dar Janiny Stawisińskiej – matki Janka dla Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu. Miejsce wlotu kuli – koło prostokąta przyklejonego na hełmie.
- Zdjęcie Janka Stawisińskiego
Podpis: Zdjęcie ze studniówki Jana Stawisińskiego z wpisanym odręcznie na odwrocie wierszem identycznym jak na jego płycie nagrobnej, dar Janiny Stawisińskiej dla Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu
- Maszynopis protokołu z sekcji zwłok Janka Stawisińskiego (kserokopia)
Podpis: Protokół z sekcji zwłok Jana Stawisińskiego

Plansza 10

- Fotografia przedstawiająca scenę transportu na noszach rannego górnika KWK „Wujek” (reprodukcja wielkoformatowa: 100x70 cm)
Podpis: Górnicy KWK „Wujek” niosący rannego kolegę

- Rysunek – miejsca postrzałów śmiertelnych górników KWK „Wujek” (kserokopia)
- Wykaz amunicji zużytej przez pluton specjalny ZOMO w trakcie pacyfikacji KWK „Wujek” (kserokopia)
- Opis historii choroby Stanisława Płatka – postrzelonego górnika KWK „Wujek” (kserokopia)

Plansza 11

Fragmety uzasadnianie wyroku Sądu Okręgowego w Katowicach z 31 maja 2007 r. wydanego w procesie przeciw członkom plutonu specjalnego ZOMO strzelającym do górników KWK „Wujek” w dniu 16 XII 1981 r.:

Przebieg wydarzeń

Doszło do kolejnego, najsilniejszego ataku górników zgromadzonych za budynkiem wagi. Biegąc w stronę milicjantów rzucali kamieniami, innymi przedmiotami, nadal zrzucano ciężkie elementy z dachu i okien kotłowni. Funkcjonariusze zaczęli wycofywać się, wpadli w panikę, szyk załamał się, a wielu z nich podjęło ucieczkę. Biegący milicjanci przewracali się na porzrzuconym gruzie. W tym czasie na placu przed kotłownią przebywali funkcjonariusze co najmniej trzech kompanii BCP, a ich dowódcy bądź wycofali się porzucając obowiązki (Szczudło), bądź mieli trudności z przywróceniem porządku i spokoju wśród podwładnych (Mistereki). (...)

W tej fazie działań (co wynika z zeznań świadków Jaworskiego, Szafirskiego i Hierzyka) dowódca plutonu specjalnego Romuald Cieślak zwracał się do K. Wilczyńskiego trzykrotnie o zgodę na użycie broni. Zgody nie otrzymał. Wówczas sam podjął decyzję o użyciu broni i wypowiadając słowa „walimy”, oddał co najmniej jeden strzał z pistoletu służbowego P-64.(...) Po chwili, doszło do oddania strzałów przez innych funkcjonariuszy plutonu.(...) Bezpośrednio po oddaniu strzałów z broni palnej nastąpiła przerwa w działaniach. (...) Górnicy wstrzymali atak, po czym zaczęli wycofywać się w głąb kopalni, podnosząc z ziemi kolejnych rannych i zabitych kolegów i udawali się do punktu opatrunkowego. Milicjanci opuścili natomiast teren kopalni. (...) Po upływie krótkiego czasu przedstawiciele strajkującej załogi skontaktowali się telefonicznie z funkcjonariuszami służb porządkowych informując o ofiarach śmiertelnych. Zgodzili się na podjęcie negocjacji, pod warunkiem ich prowadzenia z przedstawicielem wojska, a nie Milicji Obywatelskiej. (...).Poprosili także o pilne nadesłanie karetka pogotowia w okolice kopalni. (...)

Po upływie krótkiego czasu i na skutek zdecydowanej postawy lekarzy KWK „Wujek”, górników z ranami postrzałowymi zaczęto przewozić do pobliskich szpitali. (...) Karetki po drodze zatrzymywano, rewidowano (na polecenie oskarżonego Okrutnego - rozkaz z godz. 13.55 k.274 Dziennika Sztabowego WSK). Rannych działaczy związkowych skierowano do Szpitala MSW, a w późniejszym czasie aresztowano. Doszło także do pobicia przez funkcjonariuszy ZOMO załóg karetka, tj. sanitariuszy i kierowców jak i poniżającego traktowania lekarzy. (...)

W dniu 28.12.1981 r. i z początkiem 1982 r. 23 członków plutonu specjalnego zostało awansowanych na wyższy stopień służbowy i przeszergowanych do grup o wyższym dodatku służbowym z tym, że oskarżonego Cieślaka awansowano na stopień starszego chorążego w dniu 19.12.1981 r. - na wniosek płk Gruby.

Wnioski Sądu

(...) oskarżeni podnieśli, że w trakcie walki na placu przed kotłownią doszło do przemieszania górników i milicjantów, a zatem oddawanie strzałów na wprost narażałoby funkcjonariuszy sił porządkowych na takie samo niebezpieczeństwo utraty życia jak górników. (...)W konfrontacji ze zgromadzonym materiałem dowodowym argumenty oskarżonych nie znajdują żadnego uzasadnienia. (...) nie polega na prawdzie twierdzenie oskarżonych, że strzelali w powietrze, by nie zranić milicjantów przemieszanych z górnikami, bo do takiego przemieszania nigdy nie doszło. Gdyby przemieszanie miało miejsce, jak twierdzą oskarżeni, to powstałoby logiczne pytanie, dlaczego zatem

od rykoszetu nie doznał zranienia żaden milicjant, a tylko górnicy i to w łącznej liczbie 30. Pytanie to pociąga za sobą konkretne, logiczne wnioski. Zdaniem Sądu:

- nigdy nie doszło do przemieszania grup milicjantów i górników, a między walczącymi stronami zawsze była zachowana pewna odległość (wniosek ten wynika ze zbieżnych zeznań nie tylko górników, ale również funkcjonariuszy BCP i Milicji),

- co najmniej część strzałów była precyzyjnie mierzona, oddawana na wprost w górne części ciała ludzkiego (o czym świadczą opinie sądowno-lekarskie).

Tak ustalony przebieg wydarzeń wyjaśnia, dlaczego żaden z milicjantów na skutek przypadkowego rykoszetu nie został postrzelony, jak to mogłoby zdarzyć się, gdyby dać wiarę wyjaśnieniom oskarżonych, że dochodziło do bezpośrednich starć.

Zgromadzony materiał dowodowy wskazuje, że większą część strzałów oddano w końcowej fazie działań, gdy nie powiódł się trzeci atak sił porządkowych, a to wobec zdecydowanego kontrataku górników. Wówczas to doszło do chaosu, ucieczki milicjantów. Poza odosobnionymi przypadkami milicjantów, którzy utknęli w narożniku (choć i tu ich życie nie było zagrożone), inni nie mieli przeszkód, by się ewakuować - uciec poza teren kopalni.

Strzały oddawane przez funkcjonariuszy plutonu specjalnego nie znajdują, zdaniem Sądu, żadnego uzasadnienia.(...)

Nigdy też nie doszło do odcięcia jakiegokolwiek grupy milicjantów w zaułku przy magazynie odzieżowym, a strzały zostały oddane z całkiem innego powodu tj. by przeciwdziałać panice i beładnej ucieczce funkcjonariuszy BCP oraz by wreszcie przełamać zaciekle opór górników.

Plansza 12

Napis: Polegli w czasie pacyfikacji KWK „Wujek”

Fotografie 9 zastrzelonych górników KWK „Wujek” wraz z opisem obrażeń (format: 85x120 cm)

Plansza 13

Pod krzyżem „wujkowym”

- Fotografia przedstawiająca krzyż przy KWK „Wujek” upamiętniający zastrzelonych górników

Podpis: Krzyż przy murze KWK „Wujek” upamiętniający dziewięciu zastrzelonych górników (format 100x70 cm)

- Fotografia przedstawiająca studentów Uniwersytetu Śląskiego przy krzyżu upamiętniającym zastrzelonych górników

Podpis: Studenci Uniwersytetu Śląskiego pod krzyżem przy kopalni „Wujek”, 1982 r. (fot. J. Hernik)

Ściana

Pacyfikacja KWK „Manifest Lipcowy”

- Fotografia przedstawiająca zgrupowanie sił pacyfikacyjnych (format 150x100 cm)

Podpis: Zgrupowanie czołgów i oddziałów pacyfikacyjnych w okolicy KWK „Manifest Lipcowy”

- Fotografia przedstawiająca oddział ZOMO przygotowujący się do pacyfikacji KWK „Manifest Lipcowy” (format: 150x100 cm)

Podpis: Oddział ZOMO i siły pacyfikacyjne w okolicy KWK „Manifest Lipcowy”

Plansza 14

- Fotografia akcji MO przy Domach Górników KWK „Staszic” (format 100x70 cm)

Podpis: Zgrupowanie sił milicyjnych w okolicy Domów Górników KWK „Staszic”, 15 grudnia 1981 r.

- Opis akcji sił MO w KWK „Staszic” – wspomnienie Zenona Szmidtke

Strajk w KWK „Staszic” w Katowicach

... w poniedziałek 14 grudnia, podjąłem z kolegami strajk okupacyjny. Był on proklamowany przez Komisję Zakładową, której członkowie uniknęli internowania. Część załogi przebywała na powierzchni, część na dole. Byliśmy uzbrojeni w kilofy, metalowe drągi, śruby i gotowi do obrony w razie ataku ZOMO. Jednak tego samego dnia (przed rozpoczęciem nocnej zmiany) Komisja Zakładowa podjęła decyzję o zaprzestaniu strajku, motywując to realnym zagrożeniem dla życia i zdrowia. Zostaliśmy poinformowani o sytuacji na innych kopalniach. Przypominam sobie, że jako przykład dano nam pacyfikację kopalni „Wieczorek”, gdzie ZOMO niezwykle brutalnie pobiło strajkujących. (...) Ponadto uświadomili nam jak zawodna może być próba ucieczki przed atakującymi zomowcami przez zjazd na dół kopalni. W kopalni „Wieczorek” w takiejże sytuacji główny mechanik podjął decyzję wyłączenia maszyny wyciągowej górniczy zostali spałowani w klatce szybowej. Władze strajkowe rozwiązały strajk i wezwały nas do rozejścia się do domów. Starsi wiekiem górniczy posłuchali tego wezwania, jednak część młodzieży górniczej, do której i ja należałem, postanowiła kontynuować strajk okupacyjny w budynku łaźni łańcuskowej.

Przebywaliśmy tam przez całą noc z 14 na 15 grudnia (do samego rana wytrzymało tylko kilka osób). O świcie nadeszła zmiana poranna. Poinformowaliśmy ich o decyzji Komisji Zakładowej i o naszym postanowieniu strajkowania nadal. Zjawili się reprezentanci władz związku, zwołali wiec w cechowni i potwierdzili ubiegłodziwną decyzję. (...) Ogromna większość zmiany porannej zdecydowała się pójść za zaleceniem władz związku i podjęta normalną pracę. Wówczas pomyślałem: vox populi vox Dei, postanowiłem przerwać strajk i pójść do swego Domu Górnika. Opuściłem cechownię i wyszedłem za bramę kopalni.

Zaraz za bramą ujrzałem kolumnę pojazdów ZOMO, zmierzającą wprost na mnie, ku bramie naszej kopalni. Skoty, transportery opancerzone, suki, ciężarówki. Szedłem dalej, poboczem, przez nikogo nie zatrzymywany. Kopalnię dzieli od osiedla Domów Górnika droga długości ok. 1 kilometra. Cały ten dystans wypełniony został przez tę kolumnę. W pobliżu naszego osiedla przebiega wiadukt. Stały tam czołgi z lufami skierowanymi w stronę Domów Górnika. Kiedy przyszedłem na miejsce, znalazłem się w gronie kolegów, którzy głośno wyrażali swe oburzenie na ZOMO, partię i gen. Jaruzelskiego. Część kolumny ZOMO wyznaczona była do rozpędzenia naszego „zbiegowiska”. Początkowo zomowcy wystrzelili petardy z gazem łzawiącym. Odrzucaliśmy je, sam odrzuciłem kilka petard. Pamiętam, że wiatr wiał w stronę ZOMO, co było dla nas sprzyjającą okolicznością. Niektórzy spośród nas zaczęli obrzucać zomowców kamieniami. Z powodu zbyt dużej odległości kamienie te nie wywołały żadnej szkody.

Kiedy ZOMO ruszyło do ataku, szukaliśmy schronienia w Domach Górnika. Stało tam wtedy 5 takich domów, mój był drugi z rzędu. Wpadłem do swego pokoju i zamknąłem drzwi na klucz. Szybko przebrałem się w „strój domowy” - dres, kapcie. Przypuszczałem, że obserwatorzy zomowscy zapamiętują uczestników zająć nie tyle z rysów twarzy, co z noszonej garderoby. Pod budynek podjechały armatki wodne. Strumienie wody i petardy rozbijały szyby korytarzy i pokoi, i wpadały do wnętrza. Moje okno ocalało.

Do moich drzwi załomotał ZOMO-wiec, żądając natychmiastowego otwarcia drzwi, miotając groźby i przekleństwa. Postanowiłem udawać, że w pokoju nikogo nie ma, z korytarza dobiegały krzyki, wyzwiska, odgłosy uderzeń, jęki, tupot nóg. (...) zomowiec odszedł na chwilę, myślałem, że już nie wróci, ale okazało się, że poszedł tylko po tom do wyważenia drzwi. Kiedy tom zaczął druzgotać drzwi, zdecydowałem się je otworzyć. Wpadł do środka miotając wyzwiska pod moim adresem. Na oczach miał tzw. gogle, ale pamiętam jak zza szkła (pleksi) wyzierały oczy - dzikie, nienawidzące, chore, byłem pewien, że jest pod wpływem narkotyku.

Otrzymałem cios pałką w głowę, od tyłu. Gumowa pałka zawinęła się na mojej głowie i jej przedni koniec zranił mi czoło. Krzycząc kazał mi wyjść na zewnątrz budynku i stanąć pod ścianą stołówek. Kiedy wyszedłem z sieni, znalazłem się w szpalerze zomowców, na tzw. ścieżce zdrowia. Krzyczeli - „biegiem” i tłukli pałkami, gdzie popadło. Miałem wtedy długą brodę. Usłyszałem szydery śmiech: „- To i takie dziady pracują na kopalni?” Poczucie własnej godności sprawiło, że nie chciałem biec, tylko celowo niepośpiesznie szedłem naprzód. Nie doszedłem do końca

ścieżki zdrowia, choć byłem-w szoku i znosiłem razy nadzwyczaj dobrze. W pewnej chwili, gdy już zainkasowałem około 10 uderzeń, przestraszyłem się, że przecież mogą mnie zabić i skoczyłem w bok, przebijając się przez szpaler. (...) Wobec niemożności ucieczki, postanowiłem zastosować się do wezwania i ustawiłem się pod ścianą stołówki wśród kilkudziesięciu moich kolegów.

Pod ścianą stołówki trzymano nas jeszcze około 40 minut - twarzą do ściany, z rękami podniesionymi do góry i zakazem rozmawiania oraz odwracania głowy. Mimo to stojący obok kolega powiedział mi, że mam dużego siniego guza na czole (...). Dopiero wtedy poczułem w tym miejscu ból. Przez cały wspomniany czas stałem na śniegu, w kapciach i dresie oraz przy silnym mrozie. Potem podszedł do nas oficer MO. kazał się odwrócić i przemówił: „- Prawo stanu wojennego pozwala takich jak wy rozstrzelać. Pracujecie w zakładzie zmilitaryzowanym. Za to, co zrobiliście, grozi kara śmierci”. Wyciągnął z kabury pistolet i trzymając go lufą skierowaną ku niebu, kontynuował: „- Możemy was tu pod tą ścianą rozstrzelać. Ale rozumiemy, że dalsze się wciągając w tę rozróbę, że poszłicie za prowadzonymi. Dlatego zostaje wobec was zastosowany akt łaski. Jeśli będziecie uczciwie pracować i przestrzegać prawa stanu wojennego, wasza wina zostanie darowana”. (...) Około dziesięciu spośród nas zostało wyciągniętych z grupy i załadowanych do suk, które odjechały. Kilku z nich zostało internowanych. (...)

O tym, co działo się w tym samym czasie na kopalni, dowiedziałem się wkrótce potem, gdy do Domu Górnika wrócili dwaj koledzy, z którymi mieszkalem w jednym pokoju. ZOMO wyłamało skotem bramę główną i weszło na teren kopalni. (...) zomowcy wpadli od razu do łaźni łańcuskowej, gdzie strajkowało około 200 młodych górników, i zaczęli pałować. Strajkujący rozpiechli się. Część uciekła do pobliskiego lasu (...) - ci mieli szczęście, bo od tej strony nie było zomowców. Pozostali zostali wyłapani i przewiezieni na komendę MO (...). Tam oświadczone im, że jedynym sposobem uniknięcia kary jest podpisanie tzw. lojalki. (...)

Następnego dnia, w środę 16 grudnia, zgłosiłem się ze swymi obrażeniami do lekarza zakładowego, szczerze przedstawiając mu ich pochodzenie. W karcie chorobowej wpisał mi: „wybroczyny krwawe wewnętrzne”. W rubryce „przyczyna” powtórzył te słowa: „wybroczyny krwawe wewnętrzne”, Dostałem tydzień zwolnienia z pracy...

(wspomnienie Zenona Szmidtke – cyt. Za „Górnikiem Polskim” 2007, nr 1)

- Fotografia atak ZOMO na bramę KWK „Manifest Lipcowy” (format 100x70 cm)
Podpis: Oddział ZOMO atakuje bramę KWK „Manifest Lipcowy” (widoczna armatka wodna)
- Opis pacyfikacji KWK „Manifest Lipcowy”

Strajk w KWK „Manifest Lipcowy” w Jastrzębiu

W nocy z 12 na 13 grudnia członkowie Komisji Zakładowej na wieść o aresztowaniach ukrywają się w kopalni. 14 grudnia na rannej zmianie w cechowni zbiera się ok. 2 tys. górników, którzy rozpoczynają strajk okupacyjny. KZ przekształca się w Komitet Strajkowy. Po południu dołącza druga zmiana, strajkujących jest 5-6 tys. Zapada decyzja o rotacyjnym charakterze strajku; jednorazowo pozostaje na miejscu ok. 2 tys. górników. Kopalnia zostaje zabezpieczona, KS przez głośniki informuje o sprawach organizacyjnych. Komunikaty nadaje również dyrekcja i komisarz wojskowy, nakłaniając górników do przerwania protestu.

15 grudnia ok. godz. 9.00 załoga dowiaduje się o pacyfikacji kopalni „Jastrzębie”. Ok. godz. 10.00 „Manifest Lipcowy” otaczają skoty i czołgi. Górnicy uzbrajają się i barykadują bramę, koło południa zaatakowaną przez czołgi, które następnie wycofują się. ZOMO wrzuca na teren kopalni pojemniki z gazem i petardy. Górnicy odrzucają je, ale wielu zostaje poranionych. Przez głośniki wojsko nawołuje do przerwania strajku zapowiadając, że nie użyje broni palnej. Po trzykrotnym ataku, czołgi taranują bramę. Na teren kopalni wkracza pluton specjalny. Gdy prowadzeni przez Czesława Kłoska górnicy ruszają do przodu, ZOMO oddaje do nich strzały. Padają ranni, ale karetki pogotowia zostają dopuszczone dopiero po trzech kwadransach. Po zakończeniu pacyfikacji co najmniej przez godzinę zomowcy ścigają uciekających górników. Szpital górniczy w

Jastrzębiu jest przepełniony: są tam już górnicy z KWK „Jastrzębie”. SB zabiera z Sali operacyjnej kule wyjęte z ciał postrzelonych. (...)

Rany postrzałowe odnieśli: Czesław Kłosek – rana postrzałowa szyi z wlotem w podbródek, pocisk tkwi do dziś w trzonie kręgu szyjnego, Franciszek Gąsiorowski – rana postrzałowa barku, Bogusław Tomaszewski – rana postrzałowa klatki piersiowej, drążąca do jamy brzusznej, rozerwanie lewego płuca, lewej przepony, lewego płata wątroby i śledziony, Zdzisław Kraszewski – rana postrzałowa kolana i uda lewego. 7 górników odniosło inne obrażenia, wymagające hospitalizacji. Członek straży strajkowej Zdzisław Dudek został pobity do nieprzytomności za niewykonanie rozkazu funkcjonariusza ZOMO.

(cytat z: *XX lat Solidarności śląsko-dąbrowskiej*, red. T. Płuzański, Katowice-Warszawa 2000)

Plansza 15

Reprodukcja mapy milicyjnej przedstawiającej plan pacyfikacji strajków w KWK „Piast” i KWK „Ziemowit” (format 82x103 cm)

Podpis: Plan działań MO i SB w rejonie KWK „Piast” i KWK „Ziemowit”

Opis strajku i działań sił porządkowych

Plansza 16

- Reprodukcja dokumentu: Plan działań blokadowych KWK „Piast” i „Ziemowit” w Tychach (4 strony maszynopisu)
- Reprodukcja dokumentu: Ankieta operacji milicyjnej odblokowywania KWK „Piast” w Tychach (1 strona maszynopisu)
- Reprodukcja szyfrogramu - sprawozdanie z operacji MO na terenie miasta Tychy (1 strona maszynopisu)
- Tekst dotyczący strajku w KWK „Piast”

KWK „Piast”

List z góry

„Kochanie! Jesteśmy zdrowi, tylko Szymonek we wtorek trochę kaszłał. Jestem cały czas pełna optymizmu. Mówię sobie: nie becz, bierz się do roboty, mąż wróci, i przygotuj wszystko do świąt. Rano dałam dzieci do Janki i o 6.30 byłam u mamy pod rzeźnikiem. Mama zrobiła o 5.50 kolejkę i była sześćdziesiąta. Stałam z mamą do 12.00 i szynki przed nosem nam zabrakło. Kupiliśmy tylko po jednej huzarskiej. Byłam na kopalni o 15.00. Teren jest czysty, nikogo podejrzanego nie widziałam. Jechałam cały czas z myślą czy nas puszcza. Dałam żywność: jedną huzarską, jedno kilo mielonki, cukierki, chleb, 1/2 smalcu, cytryny, 10 p. papierosów. Co miałam to dałam. Tobie dałam do torby 2 p. skarpet, getry, kalesony, chińską podkoszulkę, czapkę -zieloną, dwa swetry, zielony do szpica i beżowy golf, te stare. Po 18.00 przyszedł dyrektor do sp. pracowniczych i mówi nam, kobietom, że z nami chce rozmawiać major i pułkownik i prosi nas do siebie na zakład. My nie odpowiadamy. Od kiedy to baba idzie do chłopa? Chce mówić, niech przyjdzie do nas. Po 10 minutach przyszedł i mówił bardzo rozsądnie, ale wiesz, że mówić to oni wszyscy umią. Chce dla was jak najlepiej, macie wyjechać i iść do domu. Nie będą nawet pytać o nazwiska. O polityce zaczęły mówić kobiety, o kopalni Wujek, ale on, że z nami nie będzie o tym. Bo on teraz martwi się o górników Piasta i mamy was skłonić do przerwania strajku. Na Wujku pali się dziewięć zniczy, a nie siedem jak pisze gazeta. Kończę, trzymaj się. Nie dajcie się. Jesteśmy z wami, będę codziennie, będziemy wozić żywność. Pa. Całujemy cię wszyscy...”

List z dołu

„Kochana! Jest godzina 20.00, 22 grudnia 1981 r. Leżę sobie na swoim barłogu i pisząc myślę o Was. Dyrektor KWK Piast zabronił gotować kobietom na stołówce. Brakuje nam czegoś ciepłego. Obawiam

się o żołądek. Dziennie chleb i zimna woda z rurociągu przeciwpożarowego. Póki mam cebulę i czosnek nie powinno mi to jednak zaszkodzić. Wspomniałem Ci już o brudzie. Staram się jak mogę utrzymać ciało w czystości. Wczoraj umyłem głowę pod zimną wodą, poczułem się jak niemowlę. Niektórzy poprzestają tylko na myciu rąk i to bardzo opornie. Dobrze, że mam pastę i szczoteczkę, dziennie myję nogi. Inni jeszcze ani razu. Zaduch panuje okropny. Wyobraź sobie około tysiąca ludzi w jednym chodniku leżących pokotem, jak śledzie, te wyziewy, opary, buty tworzą swoisty smog. Można uważać za swoistą opatrność, że jakaś zaraza jeszcze nie wybuchła, oby tak było dalej. Gdy to się skończy, to pławię się w wannie dwie godziny.

Bądźmy optymistami. Świat zaczyna dowiadywać się co się dzieje, ktoś musi się o nas upomnieć. Tyle wytrzymałyśmy, to i jeszcze poczekamy.

Ty się opanuj, weź się w garść. Jeżeli nie masz z kim porozmawiać w domu, to idź do kogoś. Nie chcę Cię zobaczyć zmizerowaną i wychudzoną. Wnioskuje, że zbliża się ciężka zima, zacznij robić sweter dla mnie, to może Ci przejdzie. Całuję Was wszystkich gorąco”

List z dołu

„Najdrożsi! Piszę ten list w wigilijny wieczór. W chodniku słychać kolędy i przyciszone rozmowy, Myślę, że ci którzy tu zostali wytrwają do końca. Do południa byłem przerażony. Mnóstwo ludzi zabierało się do wyjazdu, wyglądało to katastrofalnie. Teraz już jestem spokojny, zostało nas około tysiąca czterystu. Dziś był u nas pomocnik biskupa Bednorza z księdzem Rysiakiem i proboszcz z Bierunia. Udzielono nam rozgrzeszenia polowego i przyjęliśmy Komunię.

Mamy duże kłopoty z lampami, chodzimy jak krety, na pół po ciemku. Teraz mógłbym pracować za nocnego stróża. Gdy wrócę do domu, to dwa dni leżę w okularach przeciwsłonecznych na łóżku. Kończę już. Dbaj o Siebie i uważaj na dzieci. Nie słuchaj bzdur. Jeżeli tu siedzę, to znaczy, że mamy o co walczyć. Całuję Wąs mocno...”

List z góry

„Na początku donoszę Ci, że jesteśmy wszyscy zdrowi, Maciuś też jest już zdrowy. Dzieci strasznie tęsknią za Tobą, jak tylko ktoś do drzwi dzwoni to oboje lecą i krzyczą, że Tatuś idzie. Hanka jest strasznie zawiedziona, bo ją na sankach nie ma kto powozić. Czekają na Ciebie co dzień i bardzo tęsknią, ja oczywiście też. U Twoich rodziców też byłam i powiedziałam, że Cię nie ma u domu.

A teraz parę ostrzeżeń. Nie baw się czasem w żadne przywództwo niech to robią inni kawalerowie. Nie zapominaj, że masz dwoje małych dzieci i młodą żonę, którzy na Ciebie czekają. Masz jak najprędzej wyjechać na powierzchnię, bo możesz wszystko stracić to co osiągnąłeś dotychczas. Święta Bożego Narodzenia za pasem, a my nie chcemy być sami. W domu strasznie pusto, bo nie ma kto poburczeć. Czemu inni Was nie podmienią, Wy możecie wyjechać, a oni zjechać na dół.

Na tym kończę te parę słów. Mocno Cię całujemy i czekamy na najszybszy Twój powrót.

Zapytujemy się o Twoje zdrowie i jak się czujesz.”

(Cyt. za: Uparci z „Piasta”, oprac. J. Cieszewski, Bieruń 2001)

KWK „Ziemowit” – wypowiedzi górników

„(...) nie można mówić o tym, że strajkował jedynie „Ziemowit” i „Piast”, bo uczestniczyło w tym mnóstwo osób. Także i lekarze ze szpitali w Ochojcu, Murckach i wojewódzkiego. Przychodziliśmy do nich i oni przynosili nam wprost ze szpitalnych zapasów witaminy czy lekarstwa. Albo kolejarze, którzy naprawdę dużo pomogli (...) Tak samo kierowcy autobusów WPK, czy te ekspedientki ze sklepów. Przecież to byli ludzie, którzy nie byli w ogóle związani z kopalnią, a jednak tym strajkiem po prostu żyli. W dużej mierze nam pomogli”

„Z obowiązku staliśmy na nadszybiu, gdy ludzie wyjeżdżali po skończonym strajku. (...) Reakcje były różne (..) w grupie, która wyjechała już później, po tych chorych, ludzie już do końca rzewnie płakali. Lekarze ich już nie brali, bo u większości pierwszych stwierdzili, że wzrok mają w porządku, więc ci już po prostu szli masowo do łaźni. I niektórzy w tych łaźniach nie chcieli się przebierać. Siedzieli bez ruchu, zarośnięci, trudno było ich poznać, a wielu z nich powtarzało: co powiedzą nasze dzieci na to, że nic nie wywalczyliśmy, a musieliśmy wyjechać?”

(cyt. Za J. Fajerant, *Co powiedzą nasze dzieci*, Warszawa 1986, Wydawnictwo MOST)

Plansza 17

Podpis: **Pacyfikacja Huty „Katowice” w Dąbrowie Górniczej, 23 grudnia 1981 r.**

Fotografia: Kolumna czołgów (format 70x50 cm)

Fotografia: grupa zomowców (format 70x50 cm)

Fotografia: Gigantofon przed bramą Huty Katowice (format 70x50 cm)

Czołgi i helikoptery na terenie Huty Katowice (format 70x50 cm)

Plansza 18

Fotografia przedstawiająca wkroczenie oddziałów ZOMO i wojska do Huty Katowice (format 180x100 cm)

Podpis: Wkroczenie sił pacyfikacyjnych na teren Huty „Katowice”

Plansza 19

Informacja o strajku w Hucie „Katowice”

Strajk w Hucie „Katowice”

„(...) Czekaliśmy ciągle na atak. Oczekiwanie to stawało się męczące, nie do zniesienia. W Wielkim Piecu byliśmy nie do wzięcia, chyba że ogniem artylerii. Przygotowano lance tlenowe będące miotaczami ognia. Gdyby pojazdy pancerne sforsowały przeszkody z taboru kolejowego i zbliżyły się bezpośrednio, zostałyby podpalone. Na stanowiskach obronnych czekali ludzie wyposażeni w kamienie, cegły i żelazne szpeje, z których każde rozbiłoby głowę nawet w hełmie. Były jeszcze dzidy i halabardy. Chociaż wiedzieliśmy, że komuniści chętnie zrobiliby z nas mięso armatnie, ostrzał artyleryjski był naszym zdaniem wykluczony. Ludzie mogli się dla nich nie liczyć, lecz urządzenie, w którym siedzieliśmy, było zbyt kosztowne, aby chcieli je zniszczyć...”

„(...) O godzinie 5.00 Antek Kuszniar przeprowadził ostatnie zebranie MKS-u. Sytuacja nie uległa zmianie. Pułkownik Barwiński trzymał wszystko mocną ręką. Wielki Piec pozbawiony współpracy z Elektrociepłownią, nie był już twierdzą. Antek był blady i zmęczony, lecz spokojny. Podsumował przebieg strajku. Przez jedenaście dni wiązaliśmy sobą poważne siły interwencyjne. Republika upadła. O proteście załogi huty wiedziała jednakże okolica. Nie ulegało wątpliwości co do tego, co nas czeka. Antek zalecił rozproszenie się. Istniała szansa, że przynajmniej niektórym z nas uda się skrycie opuścić zakład. W najgorszym razie mieliśmy przed sobą kilka godzin wolności...”

Ze wspomnień Romana Sopka, cyt. za M. Bednarz, Huta Katowice Stan oblężenia, Dąbrowa Górnicza 1991

Strajk trwał 11 dni (13-23 grudnia 1981 r.)

W operacji „odblokowania” Huty „Katowice” wzięło udział:

- 4.250 funkcjonariuszy MO
- 1978 żołnierzy WP
- Ponad 240 jednostek pancernych

Represje po zakończeniu strajku:

- 15 osób – członków komitetu strajkowego oraz redakcji „Wolnego Związkowca” skazanych na kary więzienia od 3 do 7 lat
- 5 osób internowanych
- 343 osoby ukarane przez kolegia ds. wykroczeń
- 200 osób wyrzuconych z pracy dyscyplinarnie
- 1.200 osób zwolnionych z pracy za wypowiedzeniem

Ściana

Podpis: **Prasa stanu wojennego**

Kserokopie wybranych artykułów z prasy reżimowej wydawanej w województwie katowickim:

- Prokuratura wszczęła śledztwo w trybie doraźnym, „Trybuna Robotnicza” z 16 XII 1981
- J. Miemiec, A. Woźniak, R. Ziółek, Na dole - psychoza strachy, na powierzchni - dramat niepokoju, „Trybuna Robotnicza” z 24-27 XII 1981
- Cena młodości i naiwności, „Dziennik Zachodni” z 20 IV 1982
- Udaremnienie działań sprzecznych z Dekretem o stanie wojennym, „Trybuna Robotnicza” z 17 XII 1981
- F. Krzyżanowski, Obiadki, kolacyjki, wojaże..., „Dziennik Zachodni” z 12-14 II 1982
- A. Cygielski, Epilog zdarzeń w kopalni „Wujek”, DZ z 10 II 1982
- Zdrajca ponownie zabiera głos..., „Dziennik Zachodni” z 20 IV 1982
- G. Terlikowska, „Wolne słowo” i propaganda nienawiści, „Dziennik Zachodni” z 19-21 II 1982
- S. Jędrzejewski, Zaciskanie przewodu z tlenem, „Dziennik Zachodni” z 2 III 1982
- Z. Dziubek, Złowieszcze instrukcje, „Trybuna Robotnicza” z 21 XII 1981
- Akty oskarżenia za nielegalną działalność, „Trybuna Robotnicza” z 23 XII 1981
- A. Cygielski, Wszelchnica Górnośląska – jaka była naprawdę?, „Dziennik Zachodni” z 4 II 1982
- Aresztowani za łamanie postanowień Dekretu o stanie wojennym, „Trybuna Robotnicza” z 28 XII 1981
- Dramat podziału i rozterek, „Trybuna Robotnicza” z 22 XII 1981
- R. Maleczek, Swoiste rozdwojenie jaźni..., „Dziennik Zachodni” z 26 I 1982
- Dezerterzy z Polski nadal plują, „Dziennik Zachodni” z 4 III 1982
- Więzienie za porzucenie pracy, „Dziennik Zachodni” z 23 III 1982
- Premedytacja, nieświadomość, lekkomyślność..., „Dziennik Zachodni” z 24 II 1982
- 3 i pół roku więzienia dla organizatora strajku, „Dziennik Zachodni” z 15 II 1982
- Jaki los gotowali społeczeństwu ekstremalni liderzy „Solidarności”, „Trybuna Robotnicza” z 16 XII 1981
- Opór przeciwko postanowieniom Dekretu nie popłaca, „Trybuna Robotnicza” z 15 XII 1981
- Nakazy aresztowań, „Trybuna Robotnicza” z 19 XII 1981
- Chciałem iść do domu nie wypuszczono mnie przez bramę, „Trybuna Robotnicza” z 20 XII 1981
- Wyrok na organizatorów strajku w „Borynii”, „Dziennik Zachodni” z 4 III 1982
- Nie przestrzegali godziny milicyjnej, „Dziennik Zachodni” z 4 III 1982
- Kolejne akty oskarżenia, „Trybuna Robotnicza” z 20 XII 1981
- Skazano naruszających przepisy Dekretu, „Dziennik Zachodni” z 22-24 I 1982

Część II: „Represje”

Plansza 20

Napis: Represje

Tekst (format A3):

Pierwszą po wprowadzeniu stanu wojennego, zastosowaną na szeroką skalę, represją władz komunistycznych wobec swoich przeciwników było internowanie. W tym celu przygotowano ok 2 tys. miejsc w zakładach karnych regionu. W pierwszym dniu stanu wojennego internowano w województwie katowickim 472 osoby, a do końca grudnia 1981 r. – 1.041 osób, w tym 10 członków Komisji Krajowej oraz 35 członków Zarządu Regionu „Solidarności”. Funkcjonariusze MO i SB, aresztujący działaczy związkowych postępowali bezwzględnie: wyłamywano drzwi mieszkań, a nawet obezwładniano zatrzymywanych gazem łzawiącym. Wielu działaczy osadzonych w Komendzie Wojewódzkiej MO w Katowicach (tzw. Pentagonie) zostało pobitych podczas przyjmowania do aresztu. Internowanych z województwa katowickiego przetrzymywano m.in. w więzieniach w Jastrzębiu-Szerokiej, Zabrze-Zaborzu, Strzelcach Opolskich, później również w Uhercach i Nowym Łupkowie w Bieszczadach (tzw. Ośrodki Odosobnienia dla Internowanych). W czasie stanu wojennego internowano w województwie katowickim 1.911 osób, w tym 374 kobiety.

Ostatni z pośród internowanych zostali zwolnieni 23 grudnia 1982 r., z jednym wyjątkiem. Andrzej Rozpłochowski, jeden z regionalnych liderów „Solidarności”, z obozu internowania trafił do aresztu pod zagrożeniem karą śmierci zarzutem próby obalenia przemocą ustroju PRL. Był najdłużej przetrzymywanym więźniem politycznym z regionu śląsko-dąbrowskiego. W więzieniu – bez wyroku sądowego – pozostawał do lipca 1984 r.

Przywódcy strajków grudniowych z 1981 r. zostali w większości aresztowani. Sądzeni byli przez sądy wojskowe. Karę 4 lat więzienia otrzymał Edward Czernyszewicz, szef bytomskiego MKS. Podobne wyroki, 3-4 lat więzienia otrzymali przywódcy strajku w kopalni „Wujek” m.in. Stanisław Płatek, ranny w czasie pacyfikacji kopalni, otrzymał karę 4 lat więzienia podczas gdy strzelający do górników zomowcy zostali uwolnieni od winy i otrzymali awanse. Drakońskie wyroki otrzymali przywódcy strajku w Hucie „Katowice”: od 4,5 do 7 lat więzienia (m.in. Wojciech Marusiński) oraz w kopalni „Ziemowit” (m.in. Mirosław Stroczyński – 7 lat więzienia). Podobnie potraktowano redaktorów „Wolnego Związkowca” (m.in. Henryka Doczyka, Zbigniewa Kupisiewicza, Aleksandrę Trzaskę) wymierzając kary od 3 do 6,5 roku więzienia. Na 3 lata więzienia skazano Janusza Więclawka dostarczającego żywność strajkującym hutnikom. Z braku dowodów winy sąd uniewinnił przywódców podziemnego strajku w kopalni „Piaś” oraz umorzył postępowanie w sprawie strajku w kopalni „Manifest Lipcowy”.

Spośród strajkujących w grudniu 1981 zatrzymano 979 osób, z których sądy skazały 121, a wobec kilkuset kary orzekły kolegia ds. wykroczeń. Z pracy zwolniono 1.445 osób ale liczba ta nie oddaje rzeczywistej skali zwolnień – było ich znacznie więcej przy czym część osób przyjmowano ponownie do pracy na gorszych warunkach. Tak było w górnictwie (po strajkach zwolniono 1.073 osoby) gdzie ponownie zatrudnieni tracili m.in. prawo do tzw. 13 i 14 pensji. Z pracy zwolniono wielu internowanych wcześniej działaczy „Solidarności” – co często przesądzało decyzję o emigracji. Pracy pozbawiono także wielu dziennikarzy niepokornych wobec władz – łącznie 54 osoby.

Represje na szeroką skalę dotyczyły osoby popełniające wykroczenia przeciwko Dekretowi o stanie wojennym czyli niestosujące się do godziny milicyjnej czy też opuszczające miejsce stałego zamieszkania bez specjalnego zezwolenia. W ciągu pierwszych pięciu tygodni stanu wojennego za tego typu wykroczenia sporządzono 7.253 wnioski o ukaranie do kolegiów, które w 403 przypadkach orzekły karę aresztu zasadniczego, a 6.708 osobom wymierzyły grzywny na łączną kwotę 17,8 mln zł.

Fotorama 1 (format 70x100 cm)

Podpis: Represje wobec działaczy „Solidarności”

Zawartość fotoramy:

- Decyzja o internowaniu Jan Ludwiczaka z KWK „Wujek”
- Rozwiązanie umowy o pracę z Grzegorzem Kozakiem
- Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu Ewalda Kudli (2 s.)
- Zaświadczenie o tymczasowym aresztowaniu Wiesława Dudzińskiego pod zarzutem organizowania strajku w KWK „Piast”

Fotorama 2 (format 70x100 cm)

Podpis: Represje wobec Andrzeja Rozpłochowskiego

Zawartość fotoramy:

- Decyzja o internowaniu Andrzeja Rozpłochowskiego
- Postanowienie o tymczasowym aresztowaniu Andrzeja Rozpłochowskiego (maszynopis 2 s.)
- Pismo Naczelnej Prokuratury Wojskowej – odmowa widzenia z Andrzejem Rozpłochowskim
- Pismo adwokata Leszka Piotrowskiego do Andrzeja Rozpłochowskiego z 5 VII 1983 r.
- Pismo Naczelnej Prokuratury Wojskowej o umorzeniu śledztwa i uchyleniu tymczasowego aresztu wobec Andrzeja Rozpłochowskiego z 8 VIII 1984 r.
- Pismo z Huty „Katowice” z 25 X 1984 – odmowa przywrócenia do pracy Andrzeja Rozpłochowskiego
- Pismo z Huty „Katowice” z 15 II 1985 r. – informujące o utracie prawa do zajmowania mieszkania służbowego przez Andrzeja Rozpłochowskiego

Plansza 20

Mapa Polski z zaznaczonymi miejscowościami -, w których przebywali internowani (format 100x70 cm)

Podpis: **Mapa obozów i miejsc internowania w Polsce**

Inscenizacja celi więziennej

Wyposażenie celi:

Prycza więzienna piętrowa (materace zaścielone prześcieradłem i nakryte szarym kocem, małą poduszką

Stół

2 taborety

Miska blaszana na zupę

Na ścianie celi, nad łóżkiem zawieszony krzyż

Na ścianie celi zawieszona fotorama nr 3 (format 70x100 cm) z następującą zawartością:

- totalizator piłkarski Mundialu 1982 prowadzony przez internowanych w Uhercach
Podpis: Totalizator piłkarski Mundialu 1982 prowadzony przez internowanych z celi 27 w obozie w Uhercach (wykonany przez Pawła Kozłowskiego, członka NZS, studenta Wydziału Techniki Uniwersytetu Śląskiego)

Plansza 21

Fotografia przedstawiająca widok poprzez zakratowane okno celi na dziedziniec więzienia w Grodkowie (format 100x70 cm)

Podpis: Widok z okna celi w obozie w Grodkowie

Plansza 22

Fotografia przedstawiająca internowanych w Uhercach zgromadzonych przy otwartym oknie więziennym i śpiewających by usłyszeli ich okoliczni mieszkańcy

Podpis: Internowani w obozie w Uhercach śpiewają do otwartego okna

Plansza 23

Fotografia: Apel internowanych na spacerniku obozu w Uhercach (format 70x50 cm)

Fotografia: Obóz w Uhercach – krzyż ze zniczy ustawiony przez internowanych na spacerniku (format 70x50 cm)

Fotografia: A. Rozpłochowski w swojej celi w obozie w Uhercach (format 70x50 cm)

Plansza 24

Fotografia: Uroczysty apel internowanych na spacerniku w Uhercach (format 70x50 cm)

Fotografia: Obóz w Uhercach – żegnanie kolegi zwolnionego z internowania (format 70x50 cm)

Inscenizacja nawiązująca do kaplicy więziennej

Ściana

- Krzyż internowanych z Obozu w Zabrze-Zaborzu z pawilonu III (85,5x152 cm)
  - Krzyż internowanych z obozu w Zabrze Zaborzu – pawilon I (69x184 cm)

  - Fotografia: msza św. w obozie w Uhercach (format 70x50 cm)
  - Fotografia: msza św. w obozie w Uhercach – podniesienie (format 70x50 cm)
- Podpis pod fotografiami: Msza św. w obozie w Uhercach (format 70x50 cm)

Gablota 3

- Koszula więzienna A. Rozpłochowskiego z okolicznościowym rysunkiem i napisami z Zabrze-Zaborza Podpis: Koszula więzienna Andrzeja Rozpłochowskiego z okolicznościowym rysunkiem i napisami wykonanymi w Obozie Internowania w Zabrze-Zaborzu
- Podkoszulka ze stemplem internowanych w Zabrze-Zaborzu
- Pamiątkowa makatka Józefa Kuli z okresu internowania Podpis: Makatka wykonana przez Józefa Kulę w obozie w Zabrze-Zaborzu
- Encyklika „Laborem exerrcens” z podpisami internowanych Podpis: Podarowane internowanym przez księży podczas wizyt duszpasterskich w obozach egzemplarze Pisma Św. oraz papieskiej encykliki Laborem Exercens obok czytania i refleksji służyły jako miejsca pamiątkowych wpisów osób złączonych wspólnotą losu
- Plakietka-identyfikator internowanego A. Rozpłochowskiego Podpis: Plakietka-identyfikator internowanego Andrzeja Rozpłochowskiego wykonana w obozie w Zabrze-Zaborzu
- Plakietka-identyfikator internowanego Stanisława Groneta Podpis: Plakietka-identyfikator internowanego Stanisława Groneta - lidera „Solidarności” w Zabrzeńskich Zakładach Naprawczych Przemysłu Węglowego
- Plakietka z napisem „Internowana” Podpis: Plakietka noszona przez Teresę Brodzką w Obozie Internowania w Gołdapi
- Paragon wypiski z Zabrze-Zaborza Podpis: Paragon tzw. wypiski z Obozu w Zabrze-Zaborzu. Internowani mogli okresowo zrobić zakupy w sklepiku więziennym
- Talon na paczkę 3 kg dla internowanego (2 szt.)
- Ozdobiona rysunkami piłka pingpongowa – pamiątka A. Rozpłochowskiego z Zabrze-Zaborza Podpis: Pamiątka A. Rozpłochowskiego z okresu internowania w Zabrze-Zaborzu wykonana przez Jarosława Toporowskiego internowanego z Huty Katowice

- Pudełko zapalek z nalepką „Uwolnić politycznych”
- Proporczyk: I Turniej Internowanych w Zabrze-Zaborzu (siatkówki) Podpis: Pamiątkowy proporczyk – nagroda za udział w turnieju siatkówki zorganizowanym przez internowanych w obozie w Zabrze-Zaborzu w kwietniu 1982 r. W turnieju występowały drużyny – reprezentacje poszczególnych cel
- Talon na pomoc
- Kartka świąteczna ze stemplem „Komisja Obozowa NSZZ „Solidarność” Zabrze-Zaborze

Gablota 4

- Makatka z wizerunkiem MB Częstochowskiej wykonana przez internowanych w Uhercach
- Makatka z orłem („Polonia victoriae”) wykonana w obozie w Zabrze-Zaborzu
- Krzyż wykonany przez internowanych w Obozie w Zabrze-Zaborzu – brak ramienia poprzecznego, figura Chrystusa wykonana z patyka
- Gazetka internowanych „Głos Ekstremy”
- Kartka z wizerunkiem MB Częstochowskiej wykonana przez internowanych z Krakowa
- Śpiewnik internowanych z Zabrze-Zaborza – „Do obiecanej ziemi poprowadź”
- Pismo internowanych działaczy do władz PRL i związkowców Podpis: Apel internowanych przywódców związkowych regionu śląsko-dąbrowskiego do władz PRL i związkowców
- List – modlitwa internowanych do MB Piekarskiej Podpis: List – modlitwa internowanych w Zabrze-Zaborzu do MB Piekarskiej przesłany w maju 1982 r. z okazji dorocznej pielgrzymki mężczyzn
- Szkic więzienia przy ul. Mikołowskiej w Katowicach Podpis: Gryps ze szkicem więzienia przy ul. Mikołowskiej w Katowicach
- Zaproszenie na spotkanie byłych internowanych na Jasnej Górze – 27 marca 1983 r.

Plansza 25 (przeźroczysta, z pleksi)

Sztandar internowanych z obozu w Zabrze-Zaborzu

Plansza 26 (przeźroczysta, z pleksi)

Makatka wykonana przez internowanych z okazji 25-lecia kapłaństwa ks. Pawła Pyrchały

Część III: „Pomoc”

Plansza 27

Napis: Pomoc

Tekst:

Pierwszym odruchem wielu osób po wprowadzeniu stanu wojennego była chęć pomocy uwięzionym. Spontanicznie podejmowano zbiórki pieniędzy i żywności dla internowanych, a nawet zbierano podpisy pod petycjami o uwolnienie konkretnych osób. Działania te spotykały się z represjami ze strony władz, a osoby organizujące pomoc same trafiały „za kraty”.

Wielką troskę o uwięzionych działaczy „Solidarności” przejawiał ks. biskup Herbert Bednorz. Osobiście interweniował w sprawach wielu internowanych u komendanta wojewódzkiego MO – płk. Jerzego Gruby. Również odwiedził internowanych w Zakładzie Karnym w Zabrze-Zaborzu, w areszcie w Sosnowcu, w areszcie KW MO w Katowicach, w Zakładzie Karnym w Jastrzębiu-Szerokiej.

Odwiedziny biskupów i kapłanów oraz msze św. odprawiane na terenie więzień były niezwykle ważne dla internowanych.

Dekretem z 17 marca 1982 r. ordynariusz katowicki powołał Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym, a na jego czele (w swoim zastępstwie) postawił ks. bp. Czesława Domina, sufragana katowickiego i jednocześnie przewodniczącego Komisji Charytatywnej Episkopatu Polski. Główną rolę w organizacji Komitetu odgrywali: ks Oskar Thomas, duszpasterz akademicki, oraz Andrzej Sobański, nauczyciel akademicki z Politechniki Śląskiej. Komitet zbierał informacje o osobach represjonowanych, miejscach ich pobytu, stanie zdrowia oraz sytuacji rodzin internowanych i aresztowanych. Komitet dystrybuował dary przychodzące zza granicy – od rządów państw zachodnich, kościołów i organizacji społecznych, w tym środowisk polonijnych. Uwięzieni otrzymywali paczki żywnościowe i artykuły higieniczne. Często do obozów internowania przywozili je znani aktorzy m.in. Maja Komorowska. Akcją pomocy objęte były również rodziny represjonowanych. Obok artykułów spożywczych rozdzielano środki czystości, odzież, a nawet pomoc finansową. Dla dzieci osób represjonowanych organizowano wyjazdy kolonijne. Udzielano pomocy prawnej i medycznej, szczególnie w zakresie leków często nieosiągalnych na polskim rynku.

Katowicki Biskupi Komitet Pomocy prowadził swoją działalność przy parafii św. św. Piotra i Pawła. Z jego pomocy skorzystało ok. 3 tys. osób. Kościelne komitety pomocy zorganizowane zostały również w innych diecezjach położonych na terenie województwa katowickiego. W Zagłębiu Dąbrowskim należącym do diecezji częstochowskiej Komitet Pomocy działał przy parafii Niepokalanego Poczęcia NMP w Sosnowcu. Tu jedną z najbardziej zaangażowanych osób była Halina Koniarska. Akcja pomocy w górnośląskiej części diecezji opolskiej (Gliwice, Bytom, Zabrze) koordynowana była przez ks. Pawła Pyrchałę ówczesnego proboszcza parafii p.w. św. Józefa w Zabrzu.

Spontanicznie akcje pomocy organizowało wiele osób ze środowisk polonijnych, w tym z najnowszej emigracji solidarnościowej. Przykładem takiego zaangażowania jest aktywność Leszka Witelusa – działacza górniczej „Solidarności”, internowanego, który wyemigrował do USA. Tam, w Los Angeles, wraz z innymi Polakami prowadził zbiórki pieniężne na pomoc dla kraju. Środki przeznaczano m.in. na wsparcie dla podziemnych struktur „Solidarności” – np. wydawanie podziemnego pisma „Cios”. W Szwecji emigranci z Polski (m.in. Maciej Klich) organizowali tzw. „Składkę Górnośląską” – akcję pomocy dla prześladowanych członków „Solidarności” i NZS z Górnego Śląska.

Fotorama 4 (rozmiar: 50x70 cm):

Podpis: Podziękowania za pomoc, wsparcie i opiekę od uwięzionych oraz ich rodzin, potwierdzenia odbioru pomocy, cegiełki na pomoc dla represjonowanych

Zawartość (eksponaty);

- Kartka z podziękowaniem za paczkę
- Kartki pocztowe z podziękowaniem dla ks. P. Pyrchały (3 szt)
- Kartka wielkanocna od internowanych z podziękowaniem za opiekę i pomoc
- Potwierdzenie odbioru zapomogi
- Potwierdzenie odbioru paczki
- Cegiełka na pomoc więzionym i represjonowanym (nominał 30 zł)
- Drucek podziemnej „Solidarności” – podziękowanie za pomoc dla rodzin więzionych
- Znaczek Funduszu Pomocy NSZZ „S”
- Cegiełka –wplata na fundusz związkowy (na pomoc dla represjonowanych)- nominał 100 zł

Plansza 28

Fotorama 5 (format: 100x70 cm):

Podpis: Dokumenty dotyczące organizacji pomocy dla represjonowanych

- Kopia dekretu z 17 III 1982 r. powołującego Biskupi Komitet Pomocy Internowanym i Więzionym w Katowicach
- List ks. Alojzego Sitka, kanclerza Kurii Opolskiej do proboszczów ws. aktualizacji załączonych list represjonowanych
- List Kurii Opolskiej z 15 I 1982 r. do ks. St. Pielesza w sprawie opieki nad internowanymi w Obozie w Zabrze-Zaborzu
- Kopie listów ks. kard Macharskiego do komendantów obozów internowania ws. umożliwienia przekazania paczek i życzeń internowanym i aresztowanym (3 listy: z 28 III, z 13 VII i 19 X 1982 r.)

Plansza 29

Fotorama 6 (format: 70x100 cm):

Podpis: Wykazy internowanych sporządzone na potrzeby kościelnej akcji pomocy charytatywnej

Zawartość (eksponaty):

- Wykazy internowanych i represjonowanych
- Wykaz osób internowanych i zwolnionych z pracy z terenu Gliwic (rękopis formatu A3, 2 s., zaznaczona informacja o udzielonej pomocy)
- Aresztowani – stan na 12 XII 1983 (maszynopis – 2 s.)
- Lista aresztowanych w ZK w Raciborzu (2 kartki maszynopisu oraz kartka rękopisu z objaśnieniami) 70x100 cm
- Fotografia ks. inf. Pawła Pyrchali, kapelana internowanych i organizatora pomocy dla represjonowanych
- Notka o Ks. P. Pyrchale

Ksiądz Paweł Pyrchala

Urodził się 12 sierpnia 1932 roku w Dortmundzie, święcenia kapłańskie przyjął 23 czerwca 1957 roku. W latach 1957-1963 był wikarym w parafii św. Barbary w Bytomiu, od 1963 do 1975 roku proboszczem parafii Ducha Świętego w Zabrzu, a od 18 marca 1976 proboszczem parafii św. Józefa w Zabrzu. W diecezji opolskiej w latach 1976-1992 pełnił funkcję Diecezjalnego Duszpasterza Młodzieży Żeńskiej i dziekana rejonowego rejonu gliwickiego. W 1992 r. został dyrektorem Wydziału Duszpasterskiego nowoutworzonej diecezji gliwickiej. W 1989 otrzymał tytuł prałata a w 1993 obdarzony został godnością infulata.

W stanie wojennym był kapelanem internowanych w Zabrzu Zaborzu oraz organizował i koordynował pomoc charytatywną dla osób represjonowanych i mieszkańców górnośląskiej części diecezji opolskiej. Współdziałał z Komitetem Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom.

Plansza 30

Fotorama 7 (format 50x70 cm):

- Fragmenty artykułów ze szwedzkiej prasy dotyczące przygotowywania w Kalmarze transportu z pomocą dla Polski
- Fotografia: Spotkanie władz stowarzyszenia Solidarność Los Angeles (przemawia Leszek Witelusz)
- Fotografia: Organizatorzy i działacze stowarzyszenia Solidarność Los Angeles

Inscenizacja punktu pomocy

Wnętrze punktu pomocy:

Biurko

Telefon z tarczą

Krzeseł

Okno drewniane (typ z familoka) z założonymi firankami

Paczki kartonowe poukładane jedna na drugiej

Na ścianie krzyż wykonany przez internowanych (z nazwami obozów)

Na biurku rozłożona dokumentacja używana w punkcie pomocy represjonowanym w Zabrze (osłonięta szybą):

- Kartoteki aresztowanych (5 szt.)
- Wykaz zawartości paczek z darami
- Pismo do parafii – prośba o uaktualnienie list internowanych i więzionych
- Lista internowanych w Darłóweku z diecezji opolskiej
- Rękopis lista wywiezionych z Grodkowa do Uherc

Fotorama 8 (format: 70x100 cm)

Wykazy internowanych sporządzone na użytek kościelnych punktów pomocy – rękopis, 7 kartek

Część IV: „Wolne słowo”

Napis: Wolne słowo

Tekst:

W stanie wojennym, w sytuacji informacyjnego monopolu opresyjnych władz, nakazem chwili dla środowisk solidarnościowych było docieranie do ludzi z nieocenzurowaną informacją i duchowym pokrzepieniem. Dlatego też podstawową formą aktywności był druk i kolportaż ulotek, czasopism i wydawnictw niezależnych. Druga strona konfliktu uważała wolne słowo za bardzo niebezpieczne, dlatego w prawie stanu wojennego przewidziano wysokie kary za nielegalny druk i kolportaż – nawet do 10 lat więzienia. Jednocześnie energia i uwaga Służby Bezpieczeństwa koncentrowała się na wykrywaniu takiej działalności.

W pierwszym roku stanu wojennego wydawano w regionie śląsko-dąbrowskim ponad 50 tytułów prasy podziemnej, natomiast do przełomu 1989 r. ukazały się ogółem 162 tytuły drugoobiegowych gazet. Wiele z tych wydawnictw to inicjatywy krótkotrwałe, jednak niektóre z nich ukazywały się przez znaczną część wspomnianego okresu. „Głos Śląsko-Dąbrowski”, niezależny miesięcznik, wydawany był w latach 1982-1989 w nakładzie ok 5 tys. egzemplarzy (redagowany przez Zenona Pignonia i Czesława Silczaka). „Regionalny Informator Solidarności”, czyli „RIS” był oficjalnym biuletynem Regionalnej Komisji Wykonawczej (RKW) NSZZ „Solidarność”. Redagowany przez Jerzego Buzka, Krzysztofa Gosiewskiego, Zdzisława Zwoźniaka, ukazywał się przez cały okres lat osiemdziesiątych w nakładzie: 2 – 4,5 tys. Swoje biuletyny wydawały struktury terenowe zepchniętego do podziemia Związku: „Manifestacja Gliwicka” (delegatura gliwicka „S”), „Ość” (delegatura jastrzębska), „Antyk” (delegatura w Tarnowskich Górach), „Goniec Zabrzeński” (delegatura w Zabrzu). Kierowana przez Danutę Skorenko Międzyzakładowa Komisja Koordynacyjna

wydawała pismo „Ku Wolnej Polsce” w dużym jak na warunki konspiracyjne nakładzie 8-12 tys. egzemplarzy (1982-1985). Jerzy Sołowiej, szef Krajowej Komisji Koordynacyjnej Górnictwa, wydawał „Górnika Polskiego” (1984-1988) w nakładzie ok. 2,5 tys. egzemplarzy. Wydawane były również pisma zakładowych, podziemnych struktur „Solidarności”: „Wolny Związkowiec” w Hucie „Katowice”, „Cios” w KWK „Czerwone Zagłębie”. Swoje biuletyny wydawały: Solidarność Walcząca („PiK” i „WiS”) oraz inne niezależne organizacje - NZS, KPN.

W zakładach pracy i na ulicach śląskich i zagłębiowskich miast obok biuletynów pojawiały się okazjonalne ulotki z hasłami podtrzymującymi opór (np. Nasz Związek to NSZZ „Solidarność”) bądź informujące i wzywające do udziału w niezależnych uroczystościach lub protestach.

Ulotki i druki powielane były w najprzeróżniejszy sposób: od ręcznego przepisywania treści, poprzez wykorzystanie dziecięcych drukarek po sitodruk i druk na powielaczach. Do niezwykle aktywnych drukarzy w regionie należeli m.in.: Tadeusz Drzazgowski, Andrzej Gałazewski, Jerzy Sołowiej, bracia Jan i Józef Jaroszewiczowie, Marian Słowicki, Mirosław Markiewicz, Marek Bartosiak. Obok czasopism i ulotek wydano w regionie śląsko-dąbrowskim kilkadziesiąt publikacji książkowych. Jedną z inicjatyw w zakresie wolnego słowa było Radio „Solidarność” prowadzone w latach 1984-1987 przez Ryszarda Kuszłykę. Emisje radiowe prowadził również siemianowicki Miejski Komitet Oporu Społecznego. Nie udała się natomiast próba uruchomienia niezależnej audycji telewizyjnej. Nadajnik przywieziony na Śląsk przez Danutę Skorenko został skonfiskowany, a osoby zaangażowane w to przedsięwzięcie aresztowane. Powszechne było słuchanie polskojęzycznych, zachodnich rozgłośni radiowych, które były zagłuszane przez władze komunistyczne.

Podest 1

Eksponat: Maszyna do pisania

Podpis: Walizkowa maszyna do pisania marki Predom-Łucznik używana do wykonywania matryc ulotek i pism podziemnych

Podest 2

Eksponat: Ramka do sitodruku

Podpis: Ramka do sitodruku

Podest 3

Eksponat: Maszyna do wykonywania matryc

Podpis: Maszyna do wykonywania matryc (Gestetner 1593, produkcja duńska)

Podest 4

Eksponat: powielacz

Podpis: Powielacz Roneo Alcatel 865

Podest 5

Eksponat: Gilotyna do papieru

Podpis: Gilotyna do przycinania papieru

Ściana

Fotorama 9

Podpis: Podziemne instrukcje związane z drukowaniem

Zawartość (eksponaty):

- Poradnik drukarza Zaprezentowane 6 stron z tekstem i rysunkami)
- Instrukcja wykonania fotogazetki
- Instrukcja druku z użyciem pasty „Komfort”
- Fotografia drukarza

Fotorama 10

Podpis: Poradniki dotyczące prowadzenia działalności konspiracyjnej i obsługi przydatnych do tego urządzeń

Zawartość (eksponaty):

- Instrukcja urządzenia do rozrzucania ulotek
- Instrukcja obsługi stacji nadawczej
- Instrukcja urządzenia nagłaśniającego
- Poradnik ABC konspiracji
- Opis amatorskiej anteny kierunkowej
- Poradnik przechowywania tajnych informacji

Fotorama 11

Podpis: Sporządzone w regionie śląsko-dąbrowskim ulotki hasłowe i graficzne wykonane metodą sitodruku bądź stempla

Zawartość (eksponaty) - ulotki:

- „Nasz związek to Solidarność”
- „Być zwyciężonym i nie ulec to zwycięstwo”
- „Bojkot wyborów”
- „Solidarność to ja, ty, my”
- „Nie ma wolności bez Solidarności”
- „Wolności droga Solidarność”
- „Tylko umyślowo chory idzie na wybory”
- „Tylko durny idzie do urny”
- „Chcesz głodować idź głosować”
- „Patron Solidarności ks. Jerzy Popiełuszko”
- „Studencki Marzec 1968”
- „Wrzesień 1939”
- „Solidarność”
- „WRONa”
- „Polegli 16 XII 1981”
- Ulotka w formie nekrologu – zaproszenie na mszę św. W intencji poległych górników
- Zaproszenie na uroczystości barbórkowe w Piekarach Śl
- Zaproszenie na mszę św. W intencji świata pracy

Fotorama 12

Podpis: Ulotki okolicznościowe wydrukowane w regionie śląsko-dąbrowskim

Zawartość (eksponaty) - ulotki:

- Biuletyn Informacyjny nr 1 (egzemplarz wykonany za pomocą drukarenki dziecięcej)
- Wiersz „Do generała” (napisany w Białogórze 22 XII 1981 r.)
- Ulotka – wezwanie RKW do akcji protestacyjnych w wypadku uchwalenia przez sejm ustawy delegalizującej „Solidarność”

- „Żądamy uwolnienia więźniów politycznych z naszego regionu”
- „Żądamy uwolnienia Tadeusza Jędrzejowskiego”
- Odezwa do ludzi pracy Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego (1985 r.)
- „Górnicy” (ulotka TKZ NSZZ „Solidarność” kop. „Mysłowice”)
- „Do ludzi pracy Śląska i Zagłębia” (oświadczenie TKK)
- Apel Krajowej Komisji Koordynacyjnej Górnictwa (1985 r.)
- Ulotka: „Nie oddamy Sierpnia”
- Ulotka: „Nie głosuj przeciw demokracji”
- Ulotka: „Dość podwyżek bez reformy”
- „Do funkcjonariuszy MO, SB i ZOMO” (ulotka strajkowa z 1988r.)
- „Do społeczeństwa Jastrzębia Zdroju” (ulotka strajkowa z 1988 r.)
- Odezwa Międzyzakładowego Komitetu Strajkowego w kop. „Manifest Lipcowy” (1988 r.)

Fotorama 13

Podpis: Cegiełki na podziemną działalność wydawane w formie banknotów oraz będący w oficjalnym obiegu banknot 10-złotowy z nabitym stemplem „Solidarność”

Zawartość (eksponaty): 20 banknotów podziemnych i banknot oficjalny przestemplowany stemplami „Solidarność”

Fotorama 14

Podpis: Popularne w regionie śląsko-dąbrowskim gazetki wydawane przez podziemne struktury „Solidarność”

Zawartość (eksponaty):

- „RIS”
- „Głos Śląsko-Dąbr”
- „Manifestacja Gliwicka”
- „Ku Wolnej Polsce”
- „Powrót do Życia”
- „Górnik Polski”
- „Wolny Związkowiec”
- „Bibuła”

Fotorama 15

Podpis: „Nielegalne” kalendarze „Solidarność”

Zawartość (eksponaty):

- Kalendarz na 1984 r. z wizerunkami polskich noblistów
- Kalendarz na 1986 r. – V lat walki podziemnej, z wizerunkiem Z. Bujaka
- Kalendarz na 1987 r. „Wolny Związkowiec”
- Kalendarz na 1987 r. „Poległym górnikom kop. Wujek”
- Kalendarz na 1987 r. „Solidarność RIS”
- Kalendarz na 1987 r. „nigdy przed przemocą nie ugnieemy szyi”

Gablota 5

Podpis: Podziemne prasa wydawana w latach 80. XX w. przez ogniwa „Solidarność” w regionie śląsko-dąbrowskim

Zawartość (eksponaty):

- „Ość”

- Manifeściak”
- „Anty-k”
- „Wujek”
- „Tyłem do Urny”
- „ZRAB”
- „Solidarność Dziś i Jutro”
- Zagłębiak”
- „Nasze Sprawy”
- „Solidarność Olkuska”
- „Na drodze”
- „Spójność”
- „Goniec Zabrzeński”
- „Karlik”
- „To i Owo”
- „Bajtel”
- „Gottwaldowiec”
- „Boryniak”
- „Informacja Solidarności Regionu Śląsko-Dąbrowskiego”
- „A jednak... Solidarność”
- „Biuletyn Informacyjny TKK NSZZ Solidarność Reg Śl.-Dąbr”
- „Biuletyn Programowy TKK”
- „Biuletyn Informacyjny”
- „Wolność”
- „Cios”
- „Anna”

Gablota 6

Podpis: Podziemna prasa wydawana przez NZS, KPN i inne organizacje działające w województwie katowickim oraz popularna prasa podziemna przywożona z poza regionu i kolportowana na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim

Zawartość (eksponaty):

- „Konfederata Śląski”
- „Niepodległość”
- „Myśl Niepodległa”
- „Wyzwolenie”
- „Bez Retuszu”
- Biuletyn Uniwersytetu Śląskiego
- „Na drodze”
- „Przebojem”
- „Bajtel”
- „Wokół Nas”
- „Gazeta Jastrzębska”
- „WiS”
- „PIK”
- „Tygodnik Wojenny”
- „Solidarność Narodu”
- KOS
- „Wiadomości Wojenne”
- Tygodnik CDN

- „Robotnik”
- „Reduta”

Gablota 7 i 8

Podpis: Książki i broszury wydawane przez podziemne wydawnictwa w latach 80. XX w.

Zawartość (eksponaty):

- S. Jegłowiecki, Naród – „Solidarność” – Komunizm. Raport z badań opinii społecznej pracujących mieszkańców Krakowa, Biblioteka Obserwatora Wojennego, Kraków 1984.
- T. Jastrun, Życie Anny Walentynowicz, Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWA, Warszawa 1985.
- L. Nowak, Liczą się tylko masy, Inicjatywa Wydawnicza ASPEKT 1983.
- J. Bierman, Saga o Raoulu Wallenbergu, Biblioteka Kwartalnika Politycznego „Krytyka”, Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWA, Warszawa 1987.
- „Kultura” 1987, nr Wrzesień – Septembre, Instytut Literacki, Paryż, przedruk Wydawnictwo MYŚL.
- „Warszawskie Zeszyty Historyczne” 1988, nr 2, Wydawnictwo Wolne Pismo MOST, Warszawa 1988.
- Awtorchanow, Zagadka śmierci Stalina, tł. A. Mazur, Wydawnictwo Mysia 5, Warszawa 1984.
- M. Łopiński, M. Moskit, M. Wilk, Konspira. Rzec o podziemnej „Solidarności”, Wydawnictwo Przedświt, Warszawa 1984.
- Kamiński, O harcerstwie teksty zapomniane, Niezależne Wydawnictwo Harcerskie, Warszawa 1984.
- W. Pobóg – Malinowski, Najnowsza historia polityczna Polski, t. III 1939-1945, cz. I, Oficyna Wydawnicza NZS UW. UNIVERSITAS, Wrocław 1988.
- Piosenki Karela Kryla, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1987.
- „Bez dekretu. Pismo i sympatyków Solidarności” 1986, nr 14, Kraków.
- G. Sormans, Państwo minimum, Wydawnictwo Kurs 1987.
- „Praworządność” 1985, z. 2, Komitet Ochrony Praworządności, Niezależna Oficyna Wydawnicza, [Warszawa] 1985.
- „Dwadzieścia jeden – pismo społeczno-polityczne” 1987, nr 5, Wydawnictwo Rytm, Warszawa 1987.
- K. Rudnicki, gen., Na polskim szlaku (wspomnienia z lat 1939-1947), przedruk za: Gryf Publications Ltd Londyn 1952, Agencja Wydawnicza Solidarności Walczącej, Wrocław 1988.
- P. Wierzbicki, Myśli staroświeckiego Polaka (wersja druga), Wydawnictwo „Głos”, 1987.
- R. Bugajski, Przesłuchanie, Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWA, 1983.
- P. Woźniak, Zapluty karzeł reakcji. Wspomnienia AK-owca z więzień w PRL, Wydawnictwo „Solidarność Narodu”, Warszawa 1984.
- „Kultura”, wybór z rocznika 1985, Instytut Literacki, Paryż, przedruk: Wydawnictwo CDN, Warszawa 1987.
- J. Brodski, Cztery eseje, Oficyna Wydawnicza NOWA, Warszawa 1987.
- „Zeszyty Związkowe” 1983, [nr 30](?, numer napisany ręcznie), nakładem MTS, Kraków 1983.
- L. Tyrmand, Dziennik 1954, przedruk z: Polonia Book Fund, Londyn 1980, Niezależna Oficyna Wydawnicza, 1981.
- T. Torańska, Oni, Wydawnictwo Przedświt, 1985.
- J. Nowak (Zdzisław Jeziorański), Wojna w eterze. Wspomnienia, t. I 1968-1956, Wydawnictwo Przedświt, 1986.
- „Wujek” (ps.), Kompleks śląski, Wydawnictwo Libertas, Kraków 1984.
- M. Heller, A. Niekricz, Pod rządami utopii. Historia Związku Radzieckiego od 1917 roku do naszych dni, tom 2, tł. T. Grochowski, Wydawnictwo Libertas, b.d.
- Camus, Człowiek zbuntowany, przedruk z: Instytut Literacki „Kultura”, Paryż 1958, przedruk krajowy: Oficyna Literacka 1984.
- J. Mackiewicz, Zwycięstwo prowokacji, Wydawnictwo KONTRA, Londyn 1983.

- M. Kundera, Nieznośna lekkość bytu, przedruk z: Aneks, Londyn 1984, przedruk krajowy: Wydawnictwo Litery, Gdańsk 1987.
- „Kultura” 1986, nr Styczeń – Marzec, wybór materiałów z nr 1/2 - 3/460/461 462, Instytut Literacki, Paryż, przedruk krajowy: Wydawnictwo „Pod Prąd”, format zmniejszony, Warszawa 1986.
- J. Poznański, Roku Pamiętnego. Wierszyki przeciw Czerwonemu, Wydawnictwo im. Gen. Nila Fieldorfa, Warszawa 1984.
- Zbiorek wierszy plebejskich, Spółka Edytorska „W”, Wrocław 1984.
- M. Tarniewski, Płonie Komitet (Grudzień 1970 – Czerwiec 1976), Oficyna Wydawnicza „Pokolenie”, Łódź 1986.
- Mały konspirator, Wydawnictwo CDN, Warszawa 1983.
- J. Holzer, Solidarność, Wydawnictwo Rytm, Warszawa 1986.
- Cz. Miłosz, Świadectwo poezji. Sześć wykładów o dotkliwościach naszego wieku, Oficyna Literacka 1985.
- D. le Roux, Rozmowy z Gombrowiczem, Spółdzielnia Wydawnicza STOP, Warszawa 1986.
- N. Chruszczow, Wspomnienia, Wydawnictwo KRAĞ, Warszawa 1984.
- „Myśl Państwowa” 1987, nr 2.
- W. Szałamow, Opowiadania kołymskie, Wydawnictwo Słowo, Warszawa 1985.
- W. Suworow, Żołnierze wolności, Niezależna Oficyna Wydawnicza, 1985.
- Polityka niepodległościowa – wybór tekstów, Polskie Porozumienie Niepodległościowe, Wydawnictwo CDN, Warszawa 1983.
- J. Sigda, Wspomnienia Sybiraka 1944-1955, Inicjatywa Wydawnicza ASPEKT, Wrocław 1988.
- S. Mikołajczyk, Zniewolenie Polski, Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWA, Warszawa 1984.
- J. Holzer, Solidarność 1980-1981. Geneza i Historia, Wydawnictwo KRAĞ, b.d.
- J.-M. Muller, Strategia politycznego działania bez stosowania przemocy, Wydawnictwo KRAĞ, Warszawa 1984.
- L. Jerzewski, Dzieje sprawy Katynia, Warszawa 1984.
- Listy do Księdza Jerzego Popiełuszki, Kochany Księżu Jurku..., Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWA, Warszawa 1985.
- J. Nemo, Śmierć „Ognia”, Wydawnictwo CDN, Warszawa 1984.
- „Przegląd Polityczny” 1986, nr 8, Wydawnictwo Litery, Gdańsk.
- S. Szulecki, Cysorz, Wydawnictwo „Pokolenie”, Warszawa 1988.
- Cz. Miłosz, Zaczynając od moich ulic, Niezależna Oficyna Wydawnicza NOWA, Warszawa 1987.
- J. Fajerant, Co powiedzą nasze dzieci?, Wydawnictwo MOST, Warszawa 1986.
- W. Kowalski, Dziennik z obozów dla internowanych, Inicjatywa Wydawnicza ASPEKT, Wrocław 1983.
- K. Podlaski, Białorusini, Litwini, Ukraińcy, Wyd. Głos Śląsko-Dąbrowski, 1986.
- Z. Herbert, Arkusz, Wydawnictwo KRAĞ, Warszawa 1984.
- R. Zwoźniakowa, Czy władza lubi pisarzy?, Oficyna Śląska, Katowice 1986.
- „Krytyka – kwartalnik polityczny” 1987, nr 23-24, Warszawa.
- Analiza stanu obecnego i perspektyw rozwoju sytuacji politycznej w Polsce, „Zeszyty Edukacji Narodowej – Polska lat osiemdziesiątych” 1984, Wydawnictwo KOS.
- Albert, Najnowsza historia Polski, cz. II 1939-1945, Wydawnictwo KRAĞ, Warszawa 1983.
- „Obecność” 1985, nr 9, Inicjatywa Wydawnicza ASPEKT, Wrocław 1985.
- Bliss-Lane, Widziałem Polskę zdrażoną, Wydawnictwo KRAĞ, Warszawa 1984.
- J. Bocheński, Stan po zapaści, Niezależna Oficyna Wydawnicza, Warszawa 1987.
- „Kultura niezależna” 1984, nr 3, Wydawnictwo Przedświt, Warszawa.
- Książd Jerzy, Wydawnictwo Myśl, 1985.
- S. Piasecki, Kochanek Wielkiej Niedźwiedzicy, Wydawnictwo X, Kraków 1987.

- E. Topol, F. Nieznański, Plac Czerwony, Wydawnictwo Myśl, przedruk: Inicjatywa Wydawnicza ASPEKT, b.d.
- P. Wierzbiański, Teheran Jałta Poczdam. Reportaż w przeszłość, Wszechnica Społeczno-Polityczna, 1987.
- T. Żenczykowski, Dwa Komitety 1920 1944. Polska w planach Lenina i Stalina, Wydawnictwo 18, Warszawa 1985 (przedruk z Editions Spotkania, Paris 1985).
- „Kultura niezależna” 1987, nr 32, Wydawnictwo MOST, Warszawa 1987.
- L. Tyrmand, Cywilizacja komunizmu, Wydawnictwo SŁOWO, Warszawa 1985 (przedruk z: Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1972).
- T. Bór-Komorowski, Armia Podziemna, Wydawnictwo Skorpion, b.d. (przedruk z: Studium Polski Podziemnej, Londyn 1976).
- M. Sobolewski, O granicach reformowalności systemu komunistycznego, I tom Biblioteki Krakowskiej, b.d.
- „Aneks” 1987, nr 36, Wydawnictwo KRAĞ, Warszawa.
- „Poglądy. Pismo Społeczno-Polityczne” 1985, nr 5, Wydawnictwo Myśl.
- T. Jastrun, Czas pamięci i zapomnienia, Warszawska Niezależna Oficyna Poetów i Malarzy, Warszawa 1985.
- Kowalska, Racja stanu, Warszawska Niezależna Oficyna Poetów i Malarzy, Warszawa 1985.
- K. Zuzanna, Czterej z „Andaluzji”, NOWA, Warszawa 1985, Archiwum Solidarności, seria Relacje i opracowania.
- Solidarność – 500 pierwszych dni, Zespół 4 R, b. d. w.
- Raport Polska 5 lat po sierpniu, wyd. Międzyzakładowa Struktura „Solidarności”, 1985.
- „Poglądy”, pismo społeczno-polityczne wydawnictwa MYŚL, nr 2’85.
- V. Havel, Eseje polityczne, Wydawnictwo KRAĞ, Warszawa 1984.
- W. Grossman, Wszystko płynie..., Wydawnictwo KRAĞ, Warszawa 1984.
- Polskie lato 1980 w karykaturze, wyd. NOWA, b.d.w.
- Or-Ot, Abecadło wolnych dzieci, Wydawnictwo ABC, Warszawa 1984.
- Położenie klasy robotniczej w Polsce, t. 5 Zagrożenia ekologiczne pod red. P. Wójcika, Wydawnictwo Rota, Kraków 1986.
- S. Wilniuk, Pomiędzy nocą a rankiem... Wspomnienia z Workuty, wyd. Oficyna Śląska 1988.
- F.A. von Hayek, Wielka utopia, ANTYK, Lublin, Śląsk, Warszawa 1989.
- Czego nie ma w podręcznikach historii, Warszawa 1985, wyd. Międzyzakładowa Struktura „Solidarności”.
- Zinowiew, Apologia praktycznego nie rozumu, Wydawnictwo Wola, Warszawa 1986.
- „Myśl Niezależna” Pismo Społeczno-Polityczne nr 26-27/87, Wydawnictwo Wyzwolenie.
- „Spectator” nr 12, zima’85 wiosna’86, wyd. NOWA.
- J. Światło, Za kulisami bezpieki i partii, Wrocław 1984, Wydawnictwo VIST.
- „Kultura” (paryska), lipiec-sierpień 1987, przedruk - wyd. krajowe MYŚL.
- „Trybuna” Kwartalnik Polityczny nr 49/105 Londyn 1985
- „Zeszyty Historyczne” z. 86, Paryż 1989, przedruk Wydawnictwo POMOST, Warszawa 1989
- K. Podlaski, Bracia nasi?, Wydawnictwo Słowo, Warszawa 1984.
- Z. Falenbüch, Ile nas kosztuje reforma?, Warszawa 1984.
- Ks. T. Sroka, Dziennik izraelski czyli religijny wymiar ludzkiego losu, Wydawnictwo „Spotkania” 1985.
- „Vacat” Miesięcznik Społeczno-Polityczny, nr 32-33, lipiec-sierpień 1985, wyd. NOWA.
- „Krytyka” Kwartalnik Polityczny, nr 18, Warszawa 1984, wyd. KRAĞ.
- D. Suchorowska, Wielka edukacja. Wspomnienia więźniów politycznych PRL w latach 1945-1956, t. I, Biblioteka Obserwatora Wojennego, Kraków 1985.
- ZZZ, Syndykat śmierci czyli krótka historia polskiej „bezpieki”, Oficyna Śląska 1987.

Część V: „Kultura niezależna”

Plansza 31

Napis: Kultura niezależna

Tekst:

Oczywistą reakcją na stan wojenny, a szczególnie na tragedię w kopalni „Wujek” były wiersze i piosenki. Najbardziej chyba popularnym tekstem tamtego czasu był wiersz „Idą pancry na Wujek” autorstwa Macieja Bieniasza, profesora katowickiego Wydziału Grafiki ASP. Tekst ten śpiewany był w obozach internowania. Dramat górników „Wujka” znalazł również odzwierciedlenie w dekoracji szopek bożonarodzeniowych jak miało to miejsce w katowickim kościele p.w. św. św. Piotra i Pawła.

Temat „Wujka” oraz rzeczywistość stanu wojennego inspirowały internowanych do własnej twórczości jak stało się to w przypadku Jacka Okonia, ówczesnego studenta Uniwersytetu Śląskiego, internowanego w Zabrze-Zaborzu, który był autorem wierszy napisanych w tym miejscu. Aktywność twórcza internowanych koncentrowała się jednak na tworzeniu znaczków „poczty internowanych”. Grafiki wycinane w gumkach kreślarskich bądź w kawałkach linoleum i odciskane następnie na kopertach nawiązywały swoją tematyką do historycznych wydarzeń i osób, stanu wojennego i sytuacji samych internowanych. W obozach powstało również szereg prac o tematyce religijnej – m.in. postacie ukrzyżowanego Chrystusa wyrzeźbione w kawałkach drewna z nóg krzesel.

Podobnym fenomenem jak poczta internowanych były znaczki poczty podziemnej wydawane w drugim obiegu, które obok waloru artystycznego spełniały funkcję cegiełek na działalność podziemną.

Niezwykłą inicjatywą kulturalną lat stanu wojennego był Teatr Domowy prowadzony przez Stanisława Olejniczaka, reżysera telewizyjnego i redaktora „przedwojennego”, solidarnościowego „Tygodnika Katowickiego”. Występy jego teatru odbywały się w mieszkaniach prywatnych i miały charakter estrady poetyckiej prezentującej poezję stanu wojennego. W późniejszym czasie prezentacje o charakterze recitali poezji odbywały się w salkach parafialnych i kościołach. W ten sposób prezentowano poezję Anny Kamieńskiej, Zbigniewa Herberta oraz ks. Jana Twardowskiego.

Pod opieką Kościoła realizowano wiele cennych inicjatyw społeczno-kulturalnych. Szczególnym miejscem na mapie Górnego Śląska był kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Św. w Gliwicach, gdzie pod opieką o. Jana Siemińskiego (CSR) powstało Duszpasterstwo Ludzi Pracy. W ramach tego przedsięwzięcia spotkania z ludźmi nauki i kultury organizowali: Jadwiga Rudnicka, Barbara Kozłowska, Jan Mazurkiewicz. W prowadzonym przez ks. Stanisława Puchałę Duszpasterstwie Akademickim przy katowickiej katedrze odbywały się spektakle m.in. w wykonaniu aktorów scen śląskich. Od 1984 wielkim wydarzeniem były Tygodnie Kultury Chrześcijańskiej organizowane w kościołach na terenie wielu miast regionu. W trakcie Tygodni występowali znani aktorzy: Halina Mikołajska, Wiesław Kamas, Krzysztof Kolberger, Maja Komorowska, Anna Nehrebecka, Aleksandra Dmochowska. Na gruncie kościelnym odbywały się przedstawienia Śląskiej Sceny Słowa Polskiego zorganizowanej przez Jerzego Wuttke. Oparciem dla twórców było Muzeum Diecezjalne w Katowicach, gdzie w galerii „Fra Angelico” mogli wystawiać swoje prace niezależni plastycy.

Ważną strukturą podziemnej „Solidarności” był Śląsko-Dąbrowski Komitet Kultury Niezależnej kierowany przez Zdzisława Zwoźniaka, który przyznawał nagrody i stypendia działaczom i twórcom. Istotne dla kultury niezależnej były: miesięcznik społeczno-kulturalny podziemnej „Solidarności” –

„Jesteśmy”, redagowany przez Z. Zwoźniaka, a także o podobnym charakterze KPN-owskie pismo „Wolny Czyn”.

Fotorama 16 (100x70 cm):

Podpis: Koperty ze stemplami Poczty internowanych wykonanych w obozach: w Zabrze-Zaborzu, Jastrzębiu-Szerokiej oraz Rzeszowie-Załężu

Zawartość (eksponaty): 25 obiektów – 23 ostemplowane koperty i 2 ostemplowane kartki pocztowe.

Plansza 32

Fotorama 17

Podpis: Koperty i kartki ze stemplami Poczty internowanych z obozów w Potulicach, Kwidzynie, Strzebielinku, Nysie

Zawartość (eksponaty): 8 ostemplowanych kopert oraz 22 ostemplowane kartki i pojedyncze znaczki Poczty Internowanych

Fotorama 18

Podpis: Koperty i kartki ze stemplami Poczty internowanych z obozów w Grodkowie, Strzelcach Opolskich, Białogórze, Gołdapi, Nowym Łupkowie, Rzeszowie-Załężu

Zawartość (eksponaty): 15 ostemplowanych kopert, 1 ostemplowana kartka pocztowa, 10 ostemplowanych kartek

Plansza 33

Fotorama 19:

Podpis: Koperty ze stemplami Poczty internowanych z obozu w Uhercach

Zawartość (eksponaty): 20 ostemplowanych kopert oraz 3 kartki

Fotorama 20:

Podpis: Koperty ze stemplami Poczty internowanych z obozu w Uhercach

Zawartość (eksponaty): 20 ostemplowanych kopert, 1 ostemplowana kartka pocztowa, 5 ostemplowanych kartek

Plansza 34

Fotorama 21:

Podpis: znaczki poczty podziemnej – pełniły rolę cegiełek na działalność „Solidarności” i innych nielegalnych organizacji

Zawartość (eksponaty): 25 bloczków ze znaczkami poczty podziemnej

Fotorama 22:

Podpis: Podpis: znaczki poczty podziemnej – pełniły rolę cegiełek na działalność „Solidarności” i innych nielegalnych organizacji

Zawartość (eksponaty): 34 bloczki ze znaczkami, 7 pojedynczych znaczków, 1 koperta z naklejonym znaczkiem poczty podziemnej

Plansza 35

Fotorama 23:

Podpis: Kartki świąteczne i okolicznościowe wydane w podziemiu

Zawartość (eksponaty): 13 kartek na Święta Bożego Narodzenia, 16 kartek wielkanocnych

Fotorama 24:

Podpis: Kartki świąteczne i okolicznościowe wydane w podziemiu

Zawartość (eksponaty): 4 kartki na Boże Narodzenie, 5 kartek wielkanocnych, 13 kartek z innych okazji, 6 kopert z nadrukami upamiętniającymi różne wydarzenia

Plansza 36

Podpis: Instalacja szopki bożonarodzeniowej z kościoła św. Św. Piotra i Pawła w Katowicach nawiązująca do tragedii górników KWK „Wujek” (fot. Marek Łabno)

Dwie Fotografie autorstwa Marka Łabno (format: 50x70)

Plansza 37

Podpis: Marian Oslislo, *Druga*, sitodruk, 1986 r. Grafika brała udział w konkursie „Wobec wartości” i była eksponowana w galerii Muzeum Diecezjalnego w Katowicach

Grafika autorstwa Mariana Oslislo (format: 70x50 cm)

Podpis: Marian Oslislo, *Homage a Vincent, E.A.*, 1988 r.

Grafika autorstwa Mariana Oslislo (format: 70x100 cm)

Plansza 38

Podpis: Wiersze powstałe w Obozie internowania w Zabrze-Zaborzu

Teksty wierszy:

Jacek Okoń, *Przeliczanka* (codzienna piosenka)

Jacek Okoń: *Modlitwa wieczorna* (Mistrz z Galilei)

Mirosław Kańtor: *Ballada o matce*

Mirosław Kańtor: *Czemu Polsko lejesz gorzkie łzy*

Gablota 9

Podpis: Biżuteria obozowa wykonana z monet przez Andrzeja Rozpłochowskiego z pomocą innym internowanych w obozie w Uhercach i ofiarowana narzeczonej Barbarze

Ekspozyty: 6 pamiątkowych medali z grawerunkiem, 1 krzyżyk z wizerunkiem orła

Podpis: Biżuteria obozowa wykonana w obozie w Uhercach przez Stefana Giergę i Franciszka Serafina – górników KWK „Makoszowy”

Ekspozyty: 3 medale okrągłe, 2 przywieszki w kształcie serca, 1 krzyżyk z orłem

Podpis: Krzyżyki z chleba wykonane w obozie w Uhercach

Ekspozyty: dwa krzyżyki chlebowe lakierowane

Podpis: stemple (matryce) poczty internowanych wykonane z gumki „myszki” w Uhercach (autor: Paweł Kozłowski)

Eksponaty:

- stempel (matryca) znaczka upamiętniającego głódówkę internowanych w czerwcu 1982 r.
- stempel znaczka przypominającego prymasa S. Wyszyńskiego w rocznicę śmierci
- stempel znaczka poświęconego marszałkowi J. Piłsudskiemu w rocznicę śmierci

Wykonana z PCV matryca stempla poczty internowanych w Zabrze –Zaborzu przedstawiająca zomowca oraz dziecko symbolizujące „Solidarność”

Eksponaty:

Rzeźba (głowa Chrystusa) wykonana w kostce szarego mydła w obozie w Zabrze-Zaborzu dla Józefa Kuli

Krzyż z figurą Chrystusa i tarczą herbową z orłem w koronie wykonany przez internowanych w Zabrze-Zaborzu

Krzyż z figurą Chrystusa i napisem „Bóg Honor Ojczyzna” wykonany w obozie w Uhercach

Podpis: Biżuteria patriotyczna oraz przywieszki noszone w latach 80. XX w. podczas mszy za Ojczyznę, pielgrzymek i manifestacji

Eksponaty: oporniki (3 szt.), znaczek „Nobel’83”, znaczek „ks Popiełuszko”, znaczki NSZZ „Solidarność” (3 szt.), znaczek „Solidarności z emblematem Polski Walczącej, znaczki duszpasterstwa pracowniczego (3 szt.), krzyżyk z orłem, krzyżyk w barwach narodowych, przywieszka – orzeł w koronie.

Zgromadzone na wystawę eksponaty pochodzą ze zbiorów:

Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrze, Międzyzakładowej Komisji Związkowej NSZZ „Solidarność” Muzeów Zabrzeńskich, Międzyzakładowej Organizacji Związkowej NSZZ "Solidarność" ArcelorMittal Poland S.A. w Dąbrowie Górniczej, Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Katowicach, Stowarzyszenia Pokolenie w Katowicach, Zakładu Karnego w Zabrze, Archiwum Sejmu RP oraz zbiorów prywatnych: ks. inf. Pawła Pyrchały, Andrzeja Rozpłochowskiego, Jerzego Sołowieja, Mariana Oslisło, Joanny i Jana Jurkiewiczów, Józefa Kuli, Jacka Okonia, Zenona Szmidtkę

Koncepcja i scenariusz wystawy powstał na użytek projektu „Puzzle stanu wojennego” realizowanego dzięki dofinansowaniu ze środków Muzeum Historii Polski w ramach programu Patriotyzm Jutra”.